

KUR'AN'DA YAHUDİLER

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları

KURAMER Yayınları: 39
Dinler Tarihi Serisi: 4

KUR'AN'DA YAHUDİLER

Editör/Proje Sorumlusu
Prof. Dr. Ömer Faruk Harman

Yayın Koordinatörü
M. Turan Çalışkan

İmlâ, Transkripsiyon ve Dizin
Hamit Sancak

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Furkan Selçuk Ertargin

Basım ve Cild: Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere/İSTANBUL Tel: +90 (212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Birinci Basım: İstanbul, Haziran 2019
ISBN 978-605-9437-33-2

© Her hakkı mahfuzdur.

Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

KURAMER
Elmahkent Mah. Üniversite Cad. No: 4 B Blok Kat: 3 34764 Ümraniye / İstanbul
+90 216 474 08 60 / 2910
www.kuramer.org

İnanç ve İbadetleri

Prof. Dr. Ö. Faruk Harman

KURAMER

A. Amentü'nün Tespiti

İslâm dinindeki iman esaslarının neler olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaktadır¹. Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta ise zaman içinde din âlimleri veya dinî kurullarca tespit edilmiştir.

Yahudi kutsal metinlerinde iman esasları açık ve net olarak belirlenmiş değildir dolayısıyla kutsal metinlerde kalıplaşmış bir inanç sistemi formülü (credo/amentü) yoktur. Geleneksel kabule göre her Yahudi, doğuştan, Tanrı ile İsrail arasında yapılan ahit kapsamında olduğundan cemaate mensubiyeti ayrıca bir iman ikrarını gerekli kılmamaktadır². Bu sebeptendir ki, kişinin Yahudiliğini ifade edecek herhangi bir formülasyona, bir amentüye -en azından kutsal metinlerin yazılış dönemlerinde- gerek duyulmamıştır. Zaten Yahudilik, otorite oluşturma noktasında inançtan ziyade pratiği öne çıkaran bir din olduğundan ne Hıristiyanlık'taki gibi kutsal otoriteye dayalı dogmaya ne de İslâm'daki gibi her devir için bağlayıcı bir amentüye sahiptir.³

Bununla birlikte Tevrat'taki kimi ifadeler ve özellikle de On Emir, pek çok kişi tarafından iman esaslarının bir özeti olarak kabul edilmiştir. Zira On

1 Yavuz, Y. Şevki, "Amentü", *DİA*, Ankara 1991, III, 28.

2 Altmann, A., "Articles of Faith", *EJD*, II, 654.

3 Gürkan, S. L., *Yahudilik*, İstanbul 2012, s. 87.

Emir'in ilk yarısı insanın Tanrı ile, ikinci yarısı ise insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Ancak hem On Emir hem de Tevrat'taki 248'i emir, 365'i yasaklardan oluşan 613 kural, Yahudi'nin hayatını düzenleyen esasları ortaya koymaktadır ve Kabalistlerce iman esaslarına eşit sayılmakta ise de iman esaslarından ziyade pratik hayata yönelik düzenlemelerdir.

İlk dönemlerde Yahudiliğin temel prensiplerini ve insanın Tanrı ile ilişkilerini ifade etmek üzere, On Emir'in dışında Tevrat'taki "Dinle Ey İsrail! Allah'ımız Rab, bir olan Rabdir ve Allah'ın Rabb'i bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün varlığınla seveceksin..." (Tesniye 6/4-9) ifadelerinden oluşan Şema duası ile "Ey İsrail, Allah'ın Rabden korkmaktan, onun bütün yollarında yürümekten, onu sevmekten, bütün yüreğinle ve bütün canınla Allah'ın Rabbe hizmet etmekten, bugün iyiliğin için sana emretmekte olduğum Rabbin emirlerini ve kanunlarını tutmaktan başka Allah'ın Rab senden ne istiyor?" (Tesniye 10/12) gibi metinler, iman esasları açısından yeterli görülmüştür.

Ancak yine de *Mişna*'dan itibaren Rabbânî literatürde, Yahudi amentüsünün bazı yönleriyle ilgili formüller ortaya konmuştur. *Talmud* dönemi Rab-bileri, Tevrat'taki emir ve yasakları sınıflandırmanın yanında iman alanında da bazı değer hükümleri koymuşlar, mesela Tanrı'nın varlığını inkâr eden "kofer be-ıqqar" (esasını inkâr eden) diye nitelemişler yani Tanrı'ya imanı Tevrat'ın temeli olarak görmüşler⁴, diğer taraftan, heretiklere karşı Yahudinin durumunu belirleyen "Öldükten sonra dirilişi, Tevrat'ın Tanrı'dan geldiğini ve ilâhî inayetle mükafat ve cezayı inkâr edenin ahirette yeri yoktur"⁵ gibi kurallar vaz' etmişlerdir.

Bununla birlikte, zamanla gerek Yunan felsefesinin etkisi gerekse Rabbânî Yahudilerin Karâîlerle tartışmaları ve diğer din mensuplarıyla, özellikle de Müslüman kelimcilerle, karşılaşmalar iman esaslarının tespitini zorunlu hale getirmiştir. Bunun için muhtelif kişiler, farklı dönemlerde inanç esaslarını tespite yönelik çalışmalar yapmışlar fakat Kutsal metinlerde yer almadığı için tespit edilen esaslar genellikle tartışmalı olmuştur. Dolayısıyla Yahudi gele-neğinde tam anlamıyla bağlayıcı ve değişmez bir iman esasları bütününden bahsetmek güçtür.

4 *Mişna*, Arakhin 15b.

5 *Talmud*, Sanhedrin 10,1.

İlk örneğini İskenderiyeli Yahudi filozof Philo'da gördüğümüz iman esasları oluşturma girişimi, bilhassa Ortaçağ'da yaygınlık kazanmış, özellikle de Müslümanlarla ilişkiler neticesinde, Müslümanlardakine benzer şekilde iman esaslarının tespit edilme zarureti ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak çeşitli Yahudi din bilginlerince iman esasları tespit edilmiştir. Bu konuda çalışanlardan biri Saadya Gaon (Said b. Yusuf el-Feyyumi, 882-942), diğeri ise tespit ettiği esaslar günümüzde Yahudilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenen İbn Meymûn'dur (Maimonides, Musa b. Meymûn, 1135-1204). İbn Meymûn dışında da pek çok kişi, iman esaslarını belirlemeye ve bunu formüle etmeye çalışmıştır ancak bu çalışmalarda belli ortak esaslar üzerinde durulmuş olsa da içlerinde en popüler olan İbn Meymûn'un on üç prensiplik amentüsü dahi kendi zamanının diğer âlimleri tarafından tenkit edilmiş ve alternatif prensipler ortaya atılmıştır. Hatta tüm Tevrat kurallarının aynı derecede önemli ve belirleyici olduğu yaklaşımından hareketle iman esasları belirleme fikrine karşı çıkanlar da olmuştur.⁶

Yaratıcı Tanrı fikrine ağırlık veren Philo'nun beş prensiplik amentüsü (credo), Tanrı'nın varlığı, birliği, dünyayı yarattığı, yaratılmış dünyanın tekliği ve Tanrı'nın takdirinin dünyayı yönetmesi esaslarından oluşmaktadır⁷. Bu esaslara bazı kaynaklarda manevi varlıklar, Şeriatın (Tevrat) vahyi ve ebediliği maddeleri de eklenmektedir⁸. Philo'nun tespit ettiği bu esaslar, daha doğrusu teolojik görüşleri, Mişna ve Talmud âlimleri (Tannaim ve Amoraim) arasında taraftar bulmamıştır. Bunun sebebi de Philo'nun Filistin dışındaki Helenistik kültür muhitinde yaşıyor olması, Helenistik felsefenin etkisi altında kalması, felsefi bir monoteizmi savunması ve Filistin'deki dinî gelişmelerden anında haberdar olmayışındır⁹.

VIII. yüzyılda Müslüman dünyası ile yakın temas, Karaim adlı Yahudi mezhebi ile mücadele zorunluluğu, diğer taraftan Müslüman kelimcilerce Yahudiliğe yöneltilen eleştirileri önleme endişesi, iman esaslarının yeni bir gö-

6 Gürkan, s. 87.

7 Hirschfeld, H., "Creed (Jewish)", *ERE*, IV, 245; Altmann, "Articles of Faith", *EJD*, II, 654; *ODJR*, 181.

8 Altmann, *EJD*, II, 654.

9 Kutluay, Y., *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, İstanbul 2001, s. 173-174; E.G., H-K, "Articles of Faith", *JE*, II, 149.

rüşle ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu konuda ilk çalışmayı yapan Saadya Gaon'dur. O'nun ortaya koyduğu daha kapsamlı iman esasları şu başlıklardan oluşmaktadır:¹⁰

1. Âlem sonradan yaratılmadır (hâdistir).
2. Allah tek olup cismi yoktur.
3. Vahye iman, Yahudi ananesini de içine almak üzere şarttır.
4. İnsan muttaki olmaya, ruhen ve bedenen bütün günahları işlemekten sakınmaya davet olunmuştur.
5. Mükafat ve ceza haktır.
6. Ruh saf ve temiz yaratılmıştır, ölüm anında cesedi terk eder.
7. Yeniden dirilmek haktır.
8. Mesihi beklemek, hesap ve nihai hüküm haktır.

Hananel ben Hushiel (990-1050) iman esaslarını Tanrıya, peygamberliğe, ahirete ve Mesih'e iman olarak dörtle sınırlamaktadır.¹¹ Yehuda ha-Levi, (1085/6- 1140?) *Kuzari* adlı eserinde Yahudiliğin iman esaslarını spekülâtif akıl yerine mucizelere ve geleneklere bağlar. Ona göre tabiatüstü özellikleriyle mucizeler ve gelenekler gerçek imanın kaynak ve delilidir. O, iman esaslarını şu şekilde formüle eder: İbrahim'in, İshak'ın ve İsrail'in Rabbine inanırım ki O, İsrailoğullarını mucize ile Mısır'dan çıkardı. İncamız Tevrat'ta yer almaktadır. Tanrı'nın hükümlerine, ebediliğine, Tevrat'ı gönderdiğine, takdirine, bütün bunların delilinin, Mısır'dan çıkış olduğuna inanırım.¹²

Abraham İbn Davut da (1110-1180) kendi oluşturduğu inanç esasında Tanrı'nın varlığı, birliği, maneviliği ve diğer sıfatlara sahip oluşu, kainatı idare etmesi, geleneğe ve peygamberliğe iman, Tanrı'nın mecazi isimleri, ilâhî takdir ve insanın özgür iradesi üzerinde durmuştur.¹³

Karâî âlim Yehuda Hadasi'nin (XII. yüzyıl ortaları) tespit ettiği ve Karâîler tarafından benimsenen on maddelik amentü sırasıyla Tanrı'nın her şeyin yaratıcısı olduğu, her şeyden münezze olup ortağının olmadığı, kainatın yaratıl-

10 Kutluay, *a.g.e.*, 180; *JE*, II, 150.

11 *JE*, II, 150.

12 *ERE*, IV, 245; *JE*, II, 150.

13 *ERE*, IV, 246; *JE*, II, 150.

mış olduğu, Tanrı'nın Musa'ya ve Kutsal Kitapta ismi geçen diğer İsrail peygamberlerine vahiyde bulunduğu, sadece Musa'nın öğretisinin doğru olduğu, Tanah lisanının (İbranice) öğrenilmesinin dinî bir vecibe olduğu, Kudüs'teki mabedin dünyanın sahibinin mekânı olduğu prensipleri ile Mesih'in gelişi ile birlikte gerçekleşecek olan yeniden dirilme, ilâhî muhasebe ve ilâhî yargıya imanı öngörmektedir.¹⁴

İbn Meymûn'un (1135-1204) tespit ettiği on üç maddelik iman esasları formülü ise günümüzde Yahudilerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmektedir. Bu en kapsamlı amentüde Tanrı, vahiy, peygamberlik, kutsal kitap, ilâhî yargı, Mesih ve ahiret inançlarına yer verilmektedir. İbn Meymûn'un tespit ettiği esaslar şunlardır:¹⁵

1. Tanrı var olan her şeyi yarattı ve onlara hükmetmektedir.
2. Tanrı birdir ve ondan başka Tanrı yoktur.
3. Tanrı bir cisim değildir ve hiçbir şekilde tasvir edilemez.
4. Tanrı ezeli ve ebedîdir.
5. İbadet sadece Tanrı'ya mahsustur. Ona ortak koşulamaz.
6. Peygamberlerin bütün sözleri haklıdır.
7. Efendimiz Musa'nın peygamberliği gerçektir. O, kendisinden önce ve sonra gelen bütün peygamberlerin en büyüğüdür.
8. Elimizde olan Tevrat tamamıyla Tanrı tarafından Musa'ya verilenin aynıdır.
9. Tevrat değiştirilmeyecektir ve gelecekte Tanrı, başka Tevrat da göndermeyecektir.
10. Tanrı insanın bütün işlerini ve düşüncelerini bilir.
11. Tanrı, emirlerini yerine getirenleri mükafatlandırır, ihlal edenleri cezalandırır.
12. Mesih gelecektir; geciktiği halde her gün onun gelmesini bekleyeceğim.
13. Tanrının bildiği bir zamanda, ölümden dirilme gerçekleşecektir.

14 EJD, II, 655; JE, II, 151; ERE, IV, 246; Kutluay, s. 269.

15 ERE, IV, 246.

İbn Meymûn'dan sonra başkaları da çeşitli esaslar tespit etmişlerdir. XIII-XV. yüzyıllarda Nahmanides, Abba Mari ben Moses, Simon ben Zemah Duran, Yosef Albo, Isaac Arama ve Joseph Jaabez gibi Meymonides'in takipçileri on üç maddeyi üçe indirmişlerdir: Tanrıya iman, Yaratılış ve Takdir-i ilâhî.¹⁶ David b. Samuel Kokhavi, iman esaslarını şöyle göstermektedir:¹⁷

1. Dünyanın yaratılmışlığı.
2. İrade özgürlüğü.
3. İlâhî takdir.
4. Tevrat'ın ilâhî menşei.
5. Mükafat ve mücazat.
6. Kurtarıcının gelişi.
7. Diriliş.

Karâîlerle Rabbânileri uzlaştırmaya çalışan Negropontlu Shemariah (ö: 1352?) Tanrının varlığı ile ilgili beş prensip öne sürer: Cisminin olmaması, mutlak birliği, yaratıcılığı, belli bir zamanda ve ilâhî emirle yaratması.¹⁸

XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılın başları özellikle Yahudilik'teki inanç esaslarının tespiti hususunda oldukça zengindir. Hasdai Crescas (1340-1410)'a göre Yahudiliğin üç temel prensibi Tanrı'nın varlığı, birliği ve cisimsiz oluşudur. Bunun dışında altı esas daha vardır ki bunlar da Allah'ın her şeyi bilmesi, takdiri, kadir-i mutlak oluşu, peygamberlik, özgür irade ve Tevrat'ın, Allah sevgisini insanlara kazandırması ve sonsuz mutluluğa ulaşmada yardımcı oluşudur.¹⁹

Yosef Albo (1380-1444), Maimonides'in on üç maddesini eleştirerek iman esaslarını üçe indirmiştir:

1. Tanrının varlığına iman: Bu ifade, Albo'ya göre Tanrı'nın birliği, cismi olmadığı, zamandan münezzehe olduğu ve mükemmel olduğu, noksanlıklardan münezzehe olduğu hususlarını da içermektedir.

2. Vahye iman: Bu da şu hususları içermektedir: İbrani peygamberler ilâhî vahyin aracısıdır. Musa, peygamberlerin en büyüğüdür. Musa Şeriatı

16 *JE*, II, 151.

17 *EJD*, II, 656.

18 *EJD*, II, 656.

19 *EJD*, II, 657.

değişmeyecektir, ondan sonra başka şeriat gelmeyecektir ve sonra gelen hiçbir peygamber bu şeriatı asla ortadan kaldıramayacaktır.

3- İlähî adalete iman: Bu madde ölüm sonrası dirilişi de içermektedir.

Diğer yandan Tanrı tarafından doğrudan Hz. Musa'ya verildiğine inanılan On Emir, İbn Ezra ve Yitshak Abravanel gibi çeşitli Yahudi âlimleri tarafından Yahudiliğin temelini oluşturan prensipler olarak görülmüştür.

Gelenek içindeki tavrın bir devamı olarak günümüz Yahudi mezheplerinde de tüm bir cemaati bağlayıcı karakterde iman veya din esasları oluşturma fazlaca rastlanan bir husus değildir. Farklı gruplar tarafından çeşitli dönemlerde belli prensipler oluşturulmuş ve benimsenmiş olmasına rağmen, alternatif görüşlere de imkan tanınmış veya genellikle nihai manada inanç konusu ferdi yoruma ve değişime açık kabul edilmiştir. Buna göre Halaha'nın otoritesini kabul eden Ortodoks Yahudilik, İbn Meymûn'un on üç prensibini benimsemekle birlikte, gelenek içinde mevcut diğer iman esasları anlayışlarını da geçerli saymaktadır. Bireysel çoğulculuğu esas alan Reformist Yahudilik, Hıristiyan inancını benimseme durumu hariç, gerek inancı gerekse pratiği ilgilendiren konularda bireye geniş bir yorum ve tercih hürriyeti tanımaktadır. Geleneğe dayalı değişim ve devamlılık üzerinde duran Muhafazakar Yahudilik ise monoteizm dışındaki herhangi bir yönelimi kabul etmemekle birlikte hem pratik hem de inanç açısından farklı yorumları onaylamaktadır.²⁰

Sâmirîlere göre iman esasları şöyledir:²¹

1. Ortak ve yardımcısı olmaksızın Allah bir ve tektir. Bedeni veya insana mahsus his ve sıfatları yoktur. O her şeyin sebebidir, gerçek mahiyeti yahut tabiatı idrak edilemez. Onun kutsal ismi Gerizim Dağı'na vahyedilmiştir.

2. Musa Allah'ın yegâne resûlü ve bütün devirler için peygamberidir. O nübüvvetin şerefidir, vahiy onunla son bulmuştur. Onun gibi bir peygamber gelmemiştir ve gelmeyecektir.

3. Tevrat mükemmel ve tamdır, bütün zamanlar için geçerlidir. Hiçbir zaman bir şey eklenmeyecek ve hiçbir hükmü nesh edilmeyecektir. Tevrat, diğer tüm yaratıklardan önce yaratılmıştır.

20 Gürkan, s. 90.

21 Kutluay, s. 183; *JE*, II, 151.

4. Gerizim Dağı ebedî hayat yurdu, bereket dağı, Allah'ın dünya üzerindeki tek makamıdır. Allah'ın evidir.

5. Yeniden dirilinecek bir gün olacaktır.²² Modern ilmihal kitapları dinî yükümlülük çağına gelen gençlere veya Yahudiliğe gireceklere yönelik amentü formülleri içermektedir ki bunlarda Tanrı'nın birliği, İsrail'in seçilmişliği ve Mesih'in gelişi hususları yer almaktadır. Bu alandaki en son çalışmalardan biri 1896 yılında Amerika'daki Yahudi din adamlarının Milwaukee şehrinde akdettikleri "Amerikan Rabbilerinin Merkezi Konferansı"nda fikir birliğine vardıkları esaslardır ki şunlardır: Allah birdir; İnsan onun timsalidir; Ruh ölümsüzdür, muhakeme vardır; İsrail'in misyonu (Mesih'in gelmesi) vardır.

B. İman Esasları

Yahudilik'teki inanç esaslarının temelini Tanrı, Tevrat, İsrail (seçilmişlik, ahit, vadedilmiş topraklar), peygamberlik, ahiret ve Mesih kavramları teşkil etmektedir.

Kur'an, Yahudilerin Allah, Peygamber, Kutsal Kitap, Melek ve Ahiret inançlarına dair bilgiler vermekte, onların Allah inancı konusundaki durum ve tutumlarını, sık sık putperestliğe meyletmelerini, başka ilahların peşinden gitmelerini, altından bir buzağı yapıp tapmalarını, din adamlarını (Rabbaniyyun ve Ahbâr) rab edinmelerini, Tağut'a uymalarını eleştirmekte, diğer taraftan Allah'a verdikleri sözü tutmadıklarını, iftira ettiklerini ve nankörlüklerini vurgulamaktadır.

Kur'an, Yahudilerin peygamberlik inançlarını, peygamberlerine karşı takındıkları olumsuz tavırları, kimi peygamberleri öldürdüklerini, Hz. Muhammed'e karşı düşmanca bir tavır içine girdiklerini nakletmekte, ilâhî kitaplara dair inanç ve tutumlarını eleştirmekte, melek inançlarını naklederek ahiret hayatına dair iddialarını eleştirmektedir.

Diğer taraftan Kur'an bütün Yahudileri itham etmemekte, içlerinde Allah'a ve ahirete inanan, iyiliği emredip kötülükten sakınan dürüst insanların bulunduğunu da belirtmektedir: "Onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitap arasında gece boyunca Allah'ın ayetlerini okuyan ve secde eden dosdoğru bir grup

22 Baillet, M., "Samaritains", *DBS*, XI, 774-775; Kutluay, s. 205-207.

da vardır. Onlar Allah'a ve ahiret gününe iman eder, iyiliği emredip kötülükten sakındırırlar ve iyilikte yarışır. İşte onlar salih kimselerdir" (Âl-i İmrân 3/113-114). Bu ayetlerin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi daha önce Medine Yahudiler'inden olup Müslüman olanlar için olduğu belirtilmektedir.²³ Başka ayetlerde yine Yahudiler arasında Kur'ân-ı Kerîm'e inanan, Allah'a saygı duyan ve ayetleri menfaatleri uğruna satmayanların (Âl-i İmrân 3/199; Sebe' 34/6), tüm peygamberlere, Allah'a ve ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekât verenlerin (Nisâ 4/162) olduğu belirtilmiştir.

İnanç ile ilgili konular dışında ahlâka dair konularda da bazı Yahudiler övgüye mazhar olmuşlardır. "Ehl-i kitap'tan öyleleri vardır ki kendisine yüklerle altın emanet etsen, sana onu iade eder. Yine onlardan öyleleri vardır ki kendisine bir dirhem versen, sen başında dikilip ısrar etmedikçe onu sana vermez..." (Âl-i İmrân 3/75).

I. Tanrı İnancı

Tanrı'nın varlığı ve birliği, Yahudi inanç esaslarının en temel unsurlarından birincisidir. Buna çok önem verilmesine karşılık, Yahudi dinî literatüründe Tanrı bilimine dair sistematik ve tam bir çalışma olmadığı gibi²⁴, Tanrı hakkında farklı anlayış ve yorumlar söz konusudur. Bu da Yahudiliğin kendine has özelliğinden kaynaklanmaktadır. Zira Yahudilikte kişinin Tanrı hakkında ne düşündüğünden ziyade Tanrı'ya nasıl ibadet ettiği konusu önceliğe sahip olduğu için, Yahudi tarihinde inançla ilgili diğer hususlarda olduğu gibi Tanrı hakkında da çok farklı ve birbirine zıt anlayışlarla karşılaşmaktadır.²⁵

Kur'ân-ı Kerîm Yahudilerin Allah inancına dair birçok ayette bilgiler vermiştir. Genel olarak bu konudaki ayetlere bakıldığında Yahudilerin bu konudaki tutumları iki başlık altında toplanabilir: İlk olarak inanışlarındaki şirk ve küfrü çağrıştıran unsurlar dikkati çekmektedir. "Çeşitli varlıkları ilah edinmeleri" (Nisâ 4/51; Mâide 5/60), "Allah hakkında yalan uydurmaları" (Nisâ 4/50), "Allah'a çocuk isnat etmeleri" (Tevbe 9/30) bunlardandır. Diğer başlık ise Yahudilerin Allah'a karşı takındıkları gayr-ı ahlâkî tutumlarla ilgili-

23 Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, (çev. B. Eryarsoy), İstanbul 2006, I, 291-292.

24 Bonsirven, J., "Judaisme", *DBS*, IV, 1147.

25 Gürkan, s. 106.

dir. “Nankörlükleri” (Bakara 2/61; Nisâ 4/160-161); “sözlerinden dönmeleri” (Bakara 2/63-63; Âl-i İmrân 3/77; Mâide 5/12-13); “Allah’a iftiralari” (Âl-i İmrân 3/75) bu duruma örnek gösterilebilir.

Yahudilerin Allah inancı konusunda Hz. Peygambere sordukları bazı sorular da bu konuda bize bilgi vermektedir: Bunlardan birisi Allah’ı kimin yarattığı sorusu, bir diğeri ise Allah’ı fiziksel olarak tarif etmesini istemeleridir. Kur’an’ın ifadesine göre onlardan bir kısmı Allah’ın vahyettiğine inanmışlar, bir kısmı da yüz çevirmiş ve ağır bir cezayı hak etmişlerdir. “Onlardan bir kısmı ona inanmış, kimi de ondan yüz çevirmiştir; kavurucu bir ateş olarak cehennem yeter” (Nisâ 4/55). “Onların hepsi bir değildir. Ehl-i kitap arasında gece boyunca Allah’ın ayetlerini okuyan ve secde eden, dosdoğru bir grup da vardır. Onlar Allah’a ve ahiret gününe iman eder, iyiliği emredip kötülükten sakındırırlar ve iyilikte yarışırlar. İşte onlar salih kimselerdir” (Âl-i İmrân 3/113-114). “Ehl-i kitaptan öyleleri vardır ki hem Allah’a hem size indirilene hem de kendilerine indirilmiş olana inanırlar, Allah’a karşı saygı duyup Allah’ın ayetlerini az bir pabaya değışmezler. İşte onların Rableri katında mükafatları vardır. Şüphesiz Allah hesap görmekte çok çabuktur” (Âl-i İmrân 3/199). “Kendilerine bilgi verilenler, rabbinden sana indirilenin, gerçeğin ta kendisi olduğunu ve çok güçlü, her türlü övgüye layık olan Allah’ın yolunu gösterdiğini çok iyi bilirler” (Sebe’ 34/6). “Onlar arasında ilimde derinleşmiş olanlarla müminler -ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler- namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah’a ve ahiret gününe inananlar başkadır. İşte onlara pek yakında büyük mükafat vereceğiz” (Nisâ 4/162).

1. Tanrı’nın Varlığı

Tevrat’ın ilk kelimesinden itibaren (Tekvin 1/1) Yahudi kutsal kitabı, sürekli Tanrı’nın varlığını vurgulamaktadır. Tevrat’a göre Tanrı, gökleri ve yeri yaratmış (Tekvin 1/1), “suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım ve o, bütün yeryüzüne hâkim olsun” demiş, insanı kendi suretinde yaratmış ve mübarek kılmış ve onlara “semerele olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun ve onu tâbi kılın ve yer üzerinde hareket eden her şeye hâkim olun” demiştir (Tekvin 1/26-28). Rabbiler, Tanrı’nın varlığını inkâr edenleri “kofere be-iqqar” (kökünün inkâr eden) diye nitelemektedirler.²⁶

26 Arakhin 15b.

2. Tanrı'nın Birliği

Yahudi kutsal kitabında, Âdem'in, bir olan Allah'ın emrini dinlemediği için cennetten çıkarıldığı (Tekvin 3/1-24); Nuh'un, Rabbin gözünde inayet bulduğu ve Allah ile yürüdüğü (Tekvin 6/8-9; 7/1) belirtilmekte, Rabbânî dönemde derlenen ve Nuh kanunları diye bilinen kuralların başında putpe-restliğin yasaklanması yer almakta, Yahudilerin ulu ata kabul ettikleri Hz. İbrahim'in yine bir olan Allah'a kulluk ettiği, Allah'ın sözünü dinlediği, uyarılarını, kanunlarını ve şeriatlerini tuttuğu, oğlu İshak ve torunu Yakub'un da Allah tarafından mübarek kılındığı ifade edilmektedir (Tekvin 7/2; 12/1, 7; 26/5, 12, 24; 35/9).

Kur'an'da bu husus şöyle dile getirilmektedir: “*Rabbi ona 'bana yürekten teslim ol dediğinde İbrahim, evet ben âlemlerin Rabbine yürekten teslim oldum demişti. İbrahim oğullarına aynı şeyi vasiyet etti. Yakub da aynı vasiyeti yapmış ve 'evlatlarım! Allah size bu dini seçti. Artık siz de bu dünyadan Müslüman olarak geçün' demişti. Yakub ölmek üzere iken siz yanında mıydınız ki. O, çocuklarına: 'Benden sonra kime ibadet edeceksiniz' diye sormuş, onlar da 'Senin Tanrına, ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın bir olan Tanrısına ibadet edeceğiz ve biz sadece Ona teslim olacağız demişlerdi'*” (Bakara 2/131-133).

Daha sonra da Hz. Musa'ya gelen ilâhî emirlerde, Tanrı'nın birliği üzerinde durulmaktadır. Hz. Musa'ya ilk vahiy geldiğinde ve peygamber olarak seçildiği bildirildiğinde şöyle denilmektedir: “*Ateşin yanına gelince Allah tarafından Musa'ya şöyle seslenildi: 'Ey Musa! Benim ben, senin Rabbin. Çıkar ayağındaki çarıkları; çünkü sen şu an kutsal bir vadiye, Tuva'da bulunuyorsun. Ben, seni peygamber olarak seçtim. Şimdi sana vahyedilenleri can kulağı ile dinle. Ben öyle bir Allah'ım ki benden başka hiçbir ilah/tanrı yoktur. O halde yalnız bana kulluk/ibadet et. Beni zikretmek, yüceltmek üzere namaz kul'*” (Tâhâ 20/11-14). Diğer taraftan Hz. Musa, kendisini Firavun'a “*Ben, âlemlerin Rabbinin elçisiyim*” diye tanıtmaktadır (Zuhruf 43/46).

On Emir'de “*Seni Mısır diyarından, esirlik evinden çıkararak Allah'ın, Yehova, benim. Karşımda başka ilahların olmayacaktır*” denilmekte (Çıkış 20/3); Şema duasında da “*Dinle ey İsrail! Allahımız Rab bir olan Rab'dir. Allah'ın Rabbi bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün varlığınla seveceksin*” (Tesniye 6/4-5) ifadesi yer almaktadır. Hatta Hz. Musa aracılığıyla Tanrı ile

İsrail oğulları arasında yapılan ahde göre (Çıkış, 19/5-6) Tanrının emirleri tutulduğu takdirde İsrailoğulları Tanrı'nın has kavmi olacaktır.

Peygamberlerin mesajları da hep Tanrı'nın birliğine ve sadece ona kulluk edilmesine dairdir: "Benden önce Allah olmadı, benden sonra da olmayacak. Ben Rabbim, benden başka kurtarıcı yoktur", "Çünkü gökleri yaratan Rab, dünyaya şekil veren, onu yaratan, onu pekiştiren, onu boşuna yaratmayan, üzerinde oturulsun diye ona şekil veren Allah şöyle diyor: Rab benim ve başkası yoktur" (İşaya 43/10; 45/18).

Eski İsrail toplumunda monoteizm, başından itibaren İsrail dininin en temel özelliğidir. Ancak İsrailoğulları, kutsal kitaplarında anlatıldığı gibi başka ilahların peşinden de gitmişlerdir.²⁷ On Emir'den birisi "Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın; onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin; çünkü ben senin Allah'ın Rab, benden nefret edenlerden babalar günahını çocuklar üzerinde, üçüncü nesil üzerinde ve dördüncü nesil üzerinde arayan ve beni seven ve emirlerimi tutanların binlercesine inayet eden kiskanç bir Allah'ım" (Çıkış 20/4-6) olduğu halde, Hz. Musa ilâhî vahyi almak üzere Sina Dağı'na çıktığında, İsrailoğulları'ndan bir grup zinet eşyalarından altın bir buzağı yapmış ona tapmışlardır (Bakara 2/51; Nisâ 4/153; A'râf 7/148).

3. Tanrı'nın İsimleri

Yahudi kutsal kitabında Tanrı'nın farklı isimleri yer almaktadır ancak Tanrı'nın özel ismi olarak kullanılan ve Tetragrammaton denilen dört sessiz harften oluşan "Yhwh" (Yahve/Yehova) bunların içinde en önemli ve kutsal olanıdır. İbranice kutsal kitapta 6823 kez geçmektedir. On Emir'de yer alan "Allah'ın Rabbin ismini boş yere ağza almayacaksın" kuralı gereği *Yehova* kelimesi telaffuz edilmediği gibi Tevrat dışında da herhangi bir yere yazılmamıştır. Onun yerine "Efendim/Rabbim" anlamında "Adonay" veya "isim" anlamında "Ha-šem" kelimeleri kullanılmaktadır. Tevrat'ta Tanrı için en çok kullanılan diğer isim ise Elohim'dir. Türkçe Kitâb-ı Mukaddes tercümelelerinde *Yehova* karşılığı *Rab*, *Elohim* karşılığında da *Allah* kelimeleri kullanılır.

27 Jacobs, L., *A Jewish Theology*, s. 21-37.

maktadır. Bunun dışında *El*, *El Elyon* (Yüce Tanrı), *El Olam* (Ebedî Tanrı), *El Şadday* (Kadir-i mutlak Tanrı), *Elyon* (Yüce/Müteal) isimleri de yer almaktadır. Rabbânî literatürde ise *Ha-makom* (Makam), *Şemayim* (Gökler), *Ha-Kadoş Baruh Hu* (Mukaddes), *Ribbona Şel Olam* (Kainatın efendisi); *Av* (Baba), *Melekh* (Kral), *Ha-Rahaman* (Rahman), *Gevurah* (Kadir-i mutlak), *Şekhina* (Uluhiyetin mevcudiyeti), *Şalom* (Selam/Barış), *Ha-bore* (Hâlık), *Eyn Sof* (ebedî/sonu olmayan), *Melekh Malkbe melakhim* (Krallar Kralı) gibi isimler verilmiştir.²⁸

4. Tanrı'nın Sıfatları

Yahudilikte Tanrı'nın varlığı ve birliğinin yanında çeşitli sıfatları da vardır: Tanrı mukaddestir. "Allahınız Rab benim, kendinizi takdis edin ve mukaddes olun çünkü ben mukaddesim" (Levililer 11/44). "Orduların Rabbi kudüstür, kuddüstür, kuddüstür; bütün dünya onun izzeti ile doludur" (İşaya 6/3). "Tanrı ezeli ve ebedidir, zamanın dışında ve üstündedir" (Tesniye 32/40; "İlk ve son O'dur" (İşaya 44/6; 48/12; Mezmurlar 90/2). "Tanrı sonsuz büyüklüktedir, her yerde hâzır ve nâzırdır" (Mezmurlar 139/7-10). Tanrı kadir-i mutlaktır, her şeyi bilir (Yeremya 16/17; 23/249. Hayatın ve ölümün sahibidir (Tesniye 32/39). Tanrı dünyanın yaratıcısı ve koruyucusudur (Mezmurlar 121/2; 104/1-32).

Tanrı cismani değildir ve hiçbir şekil ile tasvir edilemez. On Emir'de "Kendin için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında olanın hiç suretini yapmayacaksın" denilmektedir (Çıkış 20/4).

Tanrı tek, aşkın ve beşerî tecrübeden tamamen farklı olmasına ve hiçbir şekilde tasvir edilemeyeceği prensibine rağmen yine de Tanrı'nın antropomorfik ve naturist tasvirleri söz konusudur. Yahudi kutsal kitabında Tanrı önceleri özellikle Yahvist metinlerde antropomorfik bir şekilde tasvir edilmiştir. O, beşerî organlara ve duylara sahip bir varlık gibi takdim edilmekte, elleri, kolları, gözleri ve kulakları olan, günün serinliğinde bahçede gezinen, unutan, pişman olan, yorulan bir varlık olarak karşımıza çıkmakta, Ona baba denilmekte ve kendisine oğullar nispet edilmektedir.

28 Jacobs, s. 136-151; *DEJ*, "Dieu, nom de" md. s. 314-316; Lesetre, H., "Nom", *Dictionnaire de la Bible (DB)*, Paris 1912, IV/II, 1669.

Elohist metinlerde ise Tanrı, aşkın bir nitelik kazanmakta, peygamberlerine bulutların ötesinden veya rüyada melek aracılığı ile konuşmaktadır. Yahudi düşünürü İbn Meymûn, Tanrı'nın insanlara, onların anlayacağı dilde konuştuğunu dolayısıyla antropomorfik ifadelerin, insanın daha iyi anlaması için kullanıldığını, bu ifadelerin hakiki manada değil mecazi olarak anlaşılması gerektiğini belirtmektedir.²⁹

Yahudi düşüncesinde Tanrı hem milli hem de evrensel bir karakter taşımaktadır. Yahudi kutsal metinlerinde İsrail Tanrısı gerçek anlamda tek tanrı ve tüm insanlığın yaratıcısı olarak tanımlanmakla birlikte bu tanrı, kutsallığı bilhassa Filistin topraklarında tecelli eden ve özel olarak İsrail'in rehberi, koruyucusu ve kurtarıcısı olan bir ilah biçiminde sunulmuştur.³⁰ Tevrat'ta Tanrı ile kavmi olan İsrail arasında özel bir ilişkinin mevcudiyeti vurgulanmakta ve İsrail'in, Tanrı'nın has kavmi olduğu belirtilmektedir (Çıkış 19/5-6; Tesniye 10/15). Özellikle savaşların devam ettiği dönemlerde Yehova hem milli bir tanrıdır hem de savaşçıdır. İsrail'in savaşları Yehova'nın savaşları, düşmanları da yine Onun düşmanlarıdır.³¹ Buna karşılık İşaya, Yeremya ve Hezekiel gibi büyük peygamberlerin mesajlarında Tanrı, evrensel bir boyut kazanmaktadır.³²

Yahudi inancına göre Tanrı her şeyin yegâne yaratıcısı ve sahibidir. O her şeyi görür, işitir ve bilir. Bütün yaratıklara ve evrene hükmeder. Herkesten ve her şeyden daha güçlüdür, yasalara ve kısıtlamalara tâbi değildir. Zamandan ve mekândan münezzehtir (İşaya 66/1), ezeli ve ebedîdir (Malaki 3/6). O mukaddestir ve insan onu tahayyül edemez. O hiçbir şeye muhtaç değildir fakat her şey ona muhtaçtır. Sadece Ondan korkulacak, yalnız Ona kulluk edilecektir (Tesniye 6/13) ve İnsan, Tanrı'yı göremez (Çıkış 33/20). Tanrının zatını bilmek imkansızdır.³³

Tanrı'ya dair bu nitelemelerin yanında, Yahudi kutsal kitabında Tanrı ile ilgili antropomorfik ifadeler de oldukça fazladır:

a. Beşerî Organlar: Yüz: Çıkış 33/23; **Ağız:** Tesniye 8/3; 32/1; İşaya 1/20; **Dudaklar:** Eyup 11/5; **Ses/söz:** Tekvin 3/8,10; Çıkış 5/2; **Gözler:** Tek-

29 Jacobs, s. 21-183.

30 Gürkan, s. 109.

31 Prat, F., "Jehovah (Théodicée)", *DB*, III/II, 1236.

32 *DEJ*, Dieu md.

33 *DEJ*, Dieu md.

vin 6/8; 38/10; I. Samuel 15/19, 26/24; II. Samuel 15/25; I. Krallar 15/5; II. Krallar 19/16; II. Tarihler 16/9; **Kulaklar:** II. Tarihler 7/15; Mezmur 18/6; 86/1; **Kollar:** Tesniye 5/15; **Eller:** Çıkış 7/4; 13/3; Mezmur 8/6; **Parmaklar:** Çıkış 31/18; **Ayaklar:** I. Tarihler 28/2; **Konuşması:** Tekvin 8/15; I. Samuel 3/9; **Görmesi:** Tekvin 1/4, 31; 11/5; **İşitmesi:** Tekvin 16/11; Mezmur 10/17; **Ellerinin işleri:** Mezmur 8/3, 6; 102/25; **Yazması:** Çıkış 31/18; Tesniye 9/10; **Oturması:** Mezmur 47/8; **Dinlenmesi:** Tekvin 2/2; **Uyanması:** Mezmur 78/65; 44/23; **Yürümesi:** Tekvin 3/8; Levililer 26/12; **Koklaması:** Tekvin 8/1; **Görmek için inmesi:** Tekvin 11/5; **Görünmesi:** Tekvin 18/1; **Güreşmesi:** Tekvin 32/28; **Kapıyı kapaması:** Tekvin 7/16.

b. Beşerî Duygular: **Sevinmek:** Tesniye 28/63; Nehemya 8/10; Mezmur 104/31; **Acı çekmek:** Tekvin 6/6; **Öfkelenmek:** Çıkış 15/7; 32/12; İşaya 9/19; **Nedamet:** Tekvin 6/6, 7; I. Samuel 15/11, 35; Yeremya 15/6; 26/13; **İntikam almak:** Tesniye 32/35, 41; İşaya 34/8; **Kıskançlık:** Çıkış 20/6; Sayılar 25/11; Hezekiel 8/3; **Hatırlamak:** Tekvin 8/1 gibi.

5. İsrailoğulları'nın Başka İlahlara Tapmaları

İsrailoğulları kutsal kitaplarında ısrarla bir olan Allah'a inanıp ona kullukla emroldukları halde, yine kendi kutsal kitaplarında belirtildiği gibi, tarihleri boyunca Allah'a isyan etmiş ve başka ilahların peşine gitmişlerdir.

İsrailoğulları, her ne kadar peygamberleri onları daima bir olan Allah'a kulluğa davet etmiş olsa da, zaman zaman başka ilahlara tapmışlardır. Kur'an'da bildirildiğine göre Hz. Musa'nın önderliğinde Firavun'un zulmünden kurtulup denizi geçtiklerinde, putperest bir kavimle karşılaştınca Hz. Musa'ya, onların putları gibi bir put yapmasını istemişlerdir: "*İsrailoğulları'nı denizden karşıya geçirdik. Putlarına gönül veren bir topluma rastladılar. 'Ey Musa! Onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap' dediler. Musa: 'Siz bir şey bilmeyen cabil bir toplumsunuz. Şüphesiz onların düzeni yıkılmaya mahkûmdur; yapmakta oldukları da boşa gidecektir'. Musa: 'Size Allah'tan başka bir tanrı arayayım öyle mi? Hâlbuki O sizi âlemlere üstün kılmıştı' dedi*" (A'râf 7/138-139).

İsrailoğulları, Sina yarımadasına geçtikten ve Turu Sina'ya vardıktan sonra Hz. Musa kırk günlük ilâhî randevu gereği dağa çıktığında; geride bıraktığı kavmi, zinet eşyalarından bir buzağı heykeli yapıp ona tapmışlardır (Bakara 2/51, 54, 92, 93; Nisâ 4/153; A'râf 7/142-153; Tâhâ 20/87-90).

Kur'an-ı Kerim Yahudilerin Cibî ve Tağut'a inandıklarını belirtmektedir: “Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? Cibî ve Tağut'a iman ediyorlar, sonra da kâfirler için ‘Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır’ diyorlar” (Nisâ 4/51). Tağut, hakkı tanımayıp azan ve sapan her kişiye ve Allah'tan başka tanrı edinilen şeylere verilen addır. Azgın ve sapkın olması sebebiyle şeytana da tağut denilmiştir. Kur'an'da, insanlar tarafından ilah edinilmiş bütün batıl tanrıları; insanların Allah'a isyan etmelerine sebep olan varlıkları ve bütün küfür ve ilhad faaliyetlerini yürütenleri ve Allah'a karşı kulluk görevlerini yerine getirmeyi engelleyen düşünce sistemlerini ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır.³⁴ Cibî ise Kur'an'da gerçeği kabul etmeyen kaba ruhlu insan için veya küfrün ve kötülüğün temsilcisi olan her şey anlamında kullanılan bir tabirdir.³⁵

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim, Yahudilerin, din adamlarını Rab edindiklerini bildirmektedir: “Yahudiler ‘Uzeyr Allah'ın oğludur’ dediler, Hıristiyanlar da ‘Mesih Allah'ın oğludur’ dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kabretsin! Gerçeklerden nasıl da yüz çeviriyorlar. Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, râbiplerini özellikle Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa tek bir tanrıya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onları yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır” (Tevbe 9/30-31).

Kur'an'da, Yahudilerin Ahbâr'ı Allah'tan ayrı Rab edindikleri, Ahbâr'ın da insanların mallarını haksız yere yiyip, onları Allah yolundan uzaklaştırdıkları, Tevrat hükümlerini kendi hasis menfaatleri karşılığında değiştirdikleri de ifade edilmiştir (Tevbe 9/31, 34).

Ahbâr'ın (din âlimleri), Yahudi toplumu üzerinde oldukça büyük bir nüfuzu vardı. Yahudi halkı onların emir ve yasaklarına dinî değerler yüklüyor, ne emrederlerse onu yapıyorlardı. Çünkü Medine'deki Yahudi cemaatinin ekseriyeti okuma-yazma bilmiyor, Ahbâr'ın dediklerinin dışında dinî bir hüküm de tanımıyorlardı. “Allah kendilerine kitap verilenlerden, ‘Onu insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz’ diye sağlam söz almıştı. Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler. Karşılığında aldıkları ne kadar

34 Kur'an-ı Kerim ve Meali, DİB Yayınları, Ankara 2015, s. 117 (Mâide 5/60'ın açıklaması); Yurdagür, M., “Tağut”, *DİA* İstanbul 2010, XXXIX, 372.

35 Yurdagür, M., “Cibî”, *DİA* İstanbul 1993, VII, 520.

değersiz” (Âl-i İmrân 3/187) ayetinin de Yahudi din âlimi Finhas ve onunla birlikte olan Ahbâr hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir.

“Allah’ı bırakıp da din âlimlerini, rabiplerini özellikle Meryem oğlu Mesih’i Rab edindiler...” (Tevbe 9/31) ayeti üzerine sorulan soruya Resûlullah bunun, din adamlarının haram kıldıklarının haram, helal kıldıklarının helal kabul edilmesi olduğunu söylemiştir.³⁶

Hz. Peygamber de “Ahbârdan on kişi Müslüman olsaydı, yeryüzündeki bütün Yahudiler Müslüman olurdu” buyurmuştur.³⁷

6. “Uzeyr Allah’ın oğludur” İddiası

Kur’ân-ı Kerîm Yahudilerin, Allah’a oğul isnad ettiklerini ve Uzeyr’in, Allah’ın oğlu olduğunu ileri sürdüklerini beyan etmektedir: “Yahudiler, ‘Uzeyr Allah’ın oğludur’ iddiasında bulundular. Hıristiyanlar da ‘İsa Mesih Allah’ın oğludur’ iddiasını savundular. Bütün bunlar geçmiş zamanlardaki kâfirlerin uydurdukları iddialara öykünmek suretiyle dillerine doladıkları asılsız inançlardan ibarettir...” (Tevbe 9/30).

Bu ayette Yahudilere atfedilen “Uzeyr Allah’ın oğludur” iddiası bütün Yahudilere değil, Hz. Peygamber devrinde Medine ve çevresinde yaşayan Sellâm b. Mişkem, Ebû Enes Nu’man b. Evfâ, Finhas b. Azura, Huyey b. Ahtab gibi bir grup Yahudiye aittir.³⁸ Birgün Hz. Peygamber’e Sellâm b. Mişkem, Ebû Enes Nu’man b. Evfâ, Şa’s b. Kays ve Malik b. es-Sayf gelerek “Sen bizim kiblemizi terk etmişken ve Uzeyr’in Allah’ın oğlu olduğuna inanmazken, biz sana nasıl tâbi olalım” demişler, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.³⁹

İbn Abbas’a isnat edilen bir başka rivayette bu iddianın tüm Yahudilere ait olduğu belirtilmiştir. Abdullah b. Ubeyd ise Uzeyr’in Allah’ın oğlu olduğunu söyleyen kişinin, “Allah fakir, biz zenginiz” iddiasında bulunan Finhas b. Azura adlı bir Yahudi olduğunu söylemiştir.⁴⁰

36 Tirmizi, Tefsir 10.

37 İbn Hânel, *Musned*, II/346.

38 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, X, 110-111; İbn Ebî Hâtim, Tefsir, VI, 1781; Öztürk, M., *Kur’an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul 2016, s. 162-167.

39 Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XI, 409; İbn Hişâm, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, I, 570.

40 Mâverdî, *en-Nuket*, II, 352; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesir*, III, 424.

Yahudi geleneğinde ise Uzeyr (Ezra), “ikinci Musa” diye anılan ve M.Ö. V. yüzyılda yaşayıp Tevrat’ı yeniden yazdığı kabul edilen Ezra veya Hz. İdris ve/veya Hermes ile özdeşleştirilen Henoch/Enoch’tur.⁴¹

Uzeyr’in kim olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, farklı yorumlar yapılmıştır. Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’in, Hz. Peygamber döneminde Medine ve çevresinde yaşayan Yahudilere hitap ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla “Uzeyr Allah’ın oğludur” iddiası muhtemelen Hicaz bölgesinde yaşayan ve tarihte derin izler bırakmayan bir grup Yahudiye ait olmalıdır.

Yahudilerin, Uzeyr’i, Allah’ın oğlu olarak kabul etmelerinin arka planında Uzeyr’in, kaybolan Tevrat’ı yeniden yazması yatmaktadır. Yahudi kaynaklarında “Kâtip Ezra” olarak zikredilen Uzeyr, Buhtunnasr’ın (Nebukadnetsar) Kudüs’ü yağmalamasıyla yakılan, yok edilen ve tamamen unutulmuş Tevrat’ı yeniden telif ve tertip ederek Yahudi hayatının vazgeçilmez unsuru haline getirmiştir.⁴² Yahudi rivayetlerine göre Tanrı, Uzeyr’e yanına kâtipler olarak inzivaya çekilmesini emretmiş, ertesi gün kendisine sunulan bir tastaki suyu içmesini takiben kırk gün boyunca Tevrat’ı yazdırmıştır.⁴³ Yahudi kaynaklarındaki bu rivayet bazı Müslüman müellifler tarafından da nakledilmiştir.⁴⁴ Yahudiler, Tevrat’ı bu şekilde yazmasından dolayı Uzeyr’i “İkinci Musa” olarak isimlendirmekte; Musa gelmeseydi Tevrat’ın Ezra’ya verileceğini kabul etmekte idiler.⁴⁵

İslâm kaynaklarında Ezra’nın, Tevrat’ı ezberden yeniden yazdırması ve bu Tevrat’ın daha sonra yaşlı bir kadının saklayıp ortaya çıkardığı Tevrat nüshası ile aynı olduğunun anlaşılması üzerine, Yahudilerin ona olan hayranlığının arttığı ve bunun sonucu olarak onu “Allah’ın oğlu” olarak nitelendirdikleri belirtilir.⁴⁶ Uzeyr’le kastedilenin beklenen Mesih veya Metatron olduğuna yönelik yorumlar da söz konusudur. Buna göre Tevbe suresinde (9/30) Yahudilerin Allah’ın oğlu olduğunu iddia ettikleri Üzeyir ile Hıristiyanların Allah’ın oğlu olduğunu iddia ettikleri İsa’nın birlikte zikredilmesi, bu ikisinin benzer özellikler taşıdığını göz önünde bulundurmamız gerektiğini hatırlatmaktadır.

41 Adam, B., *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur’an’ın Tartışmalı Konuları*, İstanbul 2011, s. 45-89.

42 Samuel b. Yahya el-Mağribî, *İfhamü'l-Yebûd*, s. 140.

43 Adam, B., “Üzeyir”, *DİA*, XL, 401-402.

44 İbn Hâtim, *et-Tefsîr*, VI, 1781-1782; İbn Kuteybe, *el-Ma’ârif*, Kâhire 1969, s. 50.

45 *Talmud Sanhedrin* 21b; Hirschberg, “Ezra: In the Aggadah”, *EJD2*, VI, 653.

46 Muḳâtil b. Süleymân, *et-Tefsîr*, II, 167; İbn Keşîr, *et-Tefsîr*, Beyrut 1991, II, 384.

Yahudi Merkabah mistik geleneğindeki Metatron'un (Enoh) konumuyla Hıristiyanlık'taki İsa Mesih'in konumu büyük oranda benzerlik göstermektedir. İsa Mesih ile pek çok açıdan benzerlik gösteren tek dinî şahsiyet Enoh'tur (Metatron).⁴⁷

Yahudi Kutsal Kitabında Allah'a oğul nisbet edilmekte ve *oğul* kelimesi Tanrı'ya nispetle çeşitli varlıklar için kullanılmaktadır:

a. Melekler için Allah'ın oğulları denilmektedir. "Allah oğulları adam kızlarının güzel olduklarını gördüler ve bütün seçtiklerinden kendilerine eşler aldılar" (Tekvin 6/2). "Ve Allah oğulları Rabbin önünde kendilerini takdim etmeye geldikleri gün vaki oldu ki onlar arasında şeytan da geldi" (Eyüp 1/6, 2/1); "Ve bütün Allah oğulları sevinçle çağırırken" (Eyüp 38/7); "Allah oğulları arasında Rabbe benzeyen kimdir" (Mezmur 89/6); (Daniel 3/25).

b. Davut (Mezmur 89/27).

c. Süleyman (II. Samuel 7/14).

d. Efraim (Yeremya 31/20).

e. İsrail (Çıkış 4/22; Yeremya 31/9) Tanrı tarafından, "oğlum" diye nitelenmektedir.

Diğer taraftan Tanrı için baba ifadesi de Yahudi Kutsal Kitabı'nda yer almaktadır: İsrail'in babası (Tesniye 32/6; Yeremya 31/9) gibi.

7. Yahudilerin, Allah Hakkındaki İddiaları ve Kur'an'ın Onlara Yönelik Eleştirileri

a. Allah'a verdikleri sözü tutmamaları

Kur'an, Yahudilerin Allah'a verdikleri sözü tutmadıklarını, onlardan alınan ahit ve misaka uymadıklarını ve verdikleri sözü bozduklarını bildirmektedir: "Ey İsrailoğulları! Vaktiyle sizden Allah'ın emirlerine uyacağınıza dair kesin söz almış ve Sina Dağı'nı adeta tepenize dikerek şöyle buyurmuştuk: "Size lütfettiğimiz vahye sımsıkı sarılın; ondaki emirlere uyun ve böylece kendinizi azaptan koruyun. Fakat siz çok geçmeden bu sözünüzden döndünüz. Eğer Allah size rah-

47 Adam, Baki, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, İstanbul 2003, s. 33-65.

met ve inayetiyle muamele etmeseydi hepiniz belak olur ve hüsrana uğrardınız” (Bakara 2/63-64). “Vaktiyle İsrailoğulları’na “Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara iyi davranıp yardım eli uzatın. İnsanlara hep iyiliği teşvik edici sözler söyleyin; namazı hakkıyla kılın; zekâtı verin diye emretmiş ve bütün bu hususlarda kendilerinden itaat sözü almıştık. Ancak çok geçmeden -pek azınız hariç- verdiğiniz sözden yine döndünüz. Nitekim geçmişte olduğu gibi bugün de haktan yüz çevirmektесiniz. Yine sizden/atalarınızdan birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yerinden yurdundan sürgün etmeyeceğinize dair söz almış, siz de bunu kabul etmiştiniz. Nitekim buna şahitlik etmekteсiniz. Hal böyle iken bugün birbirinin kanını döken ve sizin için kesin yasak olmasına rağmen kendi kavminizden bir kısmını yurdundan sürgün eden, onlara karşı günabkârca ve düşmanca davranmakta iş birliği yapan, savaş esiri olarak elinize düştüklerinde onları ancak fidye karşılığında serbest bırakan da yine sizsiniz. Ne o yoksa bütün bunları yapmakla Tevrat’ın bazı hükümlerine inanıyor, bazı hükümlerini inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası bu dünyadaki hayatta rezillik-rüsvalığa, kıyamet gününde ise çok şiddetli bir azaba mahkûm olmaktır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir” (Bakara 2/83-85).

b. “Allah hiç kimseye kitap indirmedir” iddiası

“Müşrikler ve (Malik b. Sayf, Finhas b. Azura gibi) bazı Yahudiler, Allah’ı layığıınca tanımadılar ve bu yüzden de “Allah hiçbir insana hiçbir vahiy indirmedir” diye kestirip attılar” (En’âm 6/91).

c. Yakılan takdime sunmayan peygambere inanmama

“Yahudiler, ‘Allah bize (Tevrat’ta) yakılarak sunulan bir kurban takdimesinde bulunmadıkça kendisinin peygamber olduğunu söyleyen hiç kimseye inanamamızı emretti’ dediler. De ki onlara: ‘Benden önce birçok peygamber sizer/atalarınıza nice açık deliller getirmenin yanı sıra şu sözünü ettiğiniz kurban takdimesinde de bulunmuştu. Peki, madem siz bu konudaki iddianızda dürüst ve samimisiniz, o halde söyleyin bakalım, onca peygamberi ne diye öldürdünüz?’” Âl-i İmrân 3/183).

d. Allah'ın çocukları oldukları iddiası

“Yahudiler ve Hristiyanlar ‘Biz Allah’ın çocukları, O’nun sevgilileriyiz’ diyorlar. Sen de onlara de ki: ‘Madem öyle, Allah günablarınızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor? Doğrusu siz de onun yarattığı insanlardansınız. O dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti ona aittir. Sonunda dönüş de ancak O’nadır” (Mâide 5/18). “Allah ne bir çocuk edinmiştir ne de O’nun yanı sıra ikinci bir tanrı vardır. Şayet birden fazla tanrı olsaydı her tanrı yarattığı varlıkları kendi tarafına çeker ve biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah o müşriklerin şirkle ilgili tüm yakıştırmalarından münezzehtir” (Müminûn 23/91).

e. Allah’ı görmek istemeleri

“(Ey İsrailoğulları!) Siz ‘Ey Musa! Biz Allah’ı kendi gözlerimizle açıkça görmedikçe sana inanmayacağız’ demiştiniz. Bunun üzerine müthiş uğultulu bir deprem sizi kısıvrak yakalayvermiş ve göz göre göre sizi yere sermişti. Ama biz –belki bu defa iman ve itaat üzere Allah’a şükredersiniz diye– bir süre baygın halde kalışınızın ardından sizi ayıltmıştık” (Bakara 2/55-56).

f. “Allah fakir, biz zenginiz” demeleri

“Gerçekten ‘Allah fakir, biz zenginiz’ diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların bu dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: tadın o yakıcı azabı” (Âl-i İmrân 3/181).

Bu ayetin sebab-i nüzûlü İbn Abbas’tan şöyle nakledilmektedir: Hz. Ebû Bekir, Medine’deki Beytu’l-Mîdras’a gittiğinde oradaki Yahudilerin, âlimlerinden ve ahabârlarından olan Finhas’ın etrafında toplandıklarını görünce:

- “Yazıklar olsun sana ey Finhas! Allah’tan kork ve Müslüman ol. Allah’a yemin olsun ki sen, Muhammed’in Allah’ın elçisi olduğunu, onun geleceğinin yanınızdaki Tevrat’ta yazılı olduğunu biliyorsun” dedi. Bunun üzerine Finhas:

-Vallahi Ey Ebû Bekir! Biz Allah’a değil, O bize muhtaç. Bize yalvardığı gibi biz ona yalvarmıyoruz. Biz ondan zenginiz. Eğer bizden zengin olsaydı, peygamberinizin dediği gibi bizden borç (karz) istemezdi. Size faizi yasaklıyor ve bize veriyor. Eğer zengin olsaydı bize faiz vermezdi.

Bunun üzerine Ebû Bekir, Finhas'a şiddetli bir tokat attı ve şöyle dedi: Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki eğer aramızda anlaşma olmasaydı boynunu vururdum ey Allah'ın düşmanı!

g. "Allah'ın eli sıkıdır" demeleri

"Bazı Yahudiler 'Allah çok cimrileşti' diyorlar. Hay elleri dardan kurtulmayasicalar! Bu çirkin sözlerinden dolayı lanet olsun onlara! Gerçek şu ki Allah'ın nimetleri sonsuz, cömertliği sınırsızdır; fakat O, nimetleri nasıl dilerse öyle verir. Rabbin tarafından sana indirilen ayetler onların pek çoğunun azgınlık ve kâfirliğini artıracaktır. Ama biz onların arasına kıyamete kadar sürecek bir kin ve düşmanlık saldık. Ayrıca onlar ne zaman bir savaş ve çatışma çıkarma teşebbüsünde bulunmuşlarsa Allan onu bertaraf etmiştir. Böyleyken onlar yeryüzünde fitne-fesat çıkarmak için uğraşırlar; oysa Allah fitne-fesat peşinde koşanları sevmez" (Mâide 5/64).

"Allah onların cimriliğini şöyle ifade etmektedir: "Yoksa o Yahudiler, Allah'ın mülküne ortak mıdırlar? Eğer öyle bir imkan sabibi olsalardı insanlara lütuf ve nimet adına zırnık koklatmazlardı" (Nisâ 4/53).

b. Nankörlükleri

Kur'an-ı Kerim'de pek çok defa İsrailoğulları'na çeşitli nimetlerin verildiği, çölde on iki kaynaktan su çıkarıldığı, kudret helvası ve bildircin verildiği (Bakara 2/57-60; A'râf 7/160-161; Tâhâ 20/80-81), güvenli bir beldeye yerleştirildikleri, temiz rızıklar gönderildiği (Yunus 10/95), diğer milletlere üstün kılındıkları halde (Duhân 44/32-33) sözlerinde durmamışlar, nankörlük etmişlerdir.

II. Peygamberlik

Yahudilik'te Tanrı ile İsrail oğulları arasında, ilâhî vahyi Tanrı'dan alıp İsrail oğullarına bildiren peygamberlik müessesesi vardır. Nitekim Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ın ikinci ana bölümü Neviim (Peygamberler) adını taşımaktadır ve hem peygamberler tarafından yazıldığı kabul edildiğinden hem de peygamberlerin faaliyetlerinden bahsettiğinden bu adı almıştır. Yahudi kut-

sal kitabında peygamberi ifade etmek üzere çeşitli kavramlar kullanılmıştır ki bunların başında *nebi* (navi) kelimesi gelmektedir. Tanrı tarafından göreve çağrılmış anlamındaki bu kelime Tevrat'ta ilk defa Hz. İbrahim için kullanılmıştır (Tekvin 20/7). Gören anlamındaki *Roe* ve *Hoze* kelimeleri de peygamberi ifade etmektedir. Diğer taraftan peygamberi ifade etmek üzere "Allah adamı, Allah'ın kulu, kul, haberci, elçi" kelimeleri de geçmektedir.⁴⁸

Yahudilik'te peygamberlik, Tanrı'nın kendi iradesini, seçmiş olduğu bazı kişilere ve bu kişiler aracılığı ile İsrail halkına izhar etmesi olarak anlaşılacaktır. Yahudilik'te peygamber Tanrı'nın, iradesini insanlara tebliğ edip onlara öğretmek üzere yetki verdiği kişidir. Maimonides peygamberlik olgusunun aktif bir akla ve birtakım entelektüel ve yaratıcı erdemlere ancak temelde Tanrı'nın iradesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Peygamberi peygamber yapan asıl özellik, Tanrı sözüne muhatap ve bu sözün aracısı olmalarıdır. Peygamberin diğer bir özelliği ise Rabbin sözlerini ve emirlerini insanlara tebliğ etmesidir. Şu halde sadece ilâhî emirleri almak yetmemekte, bunların insanlara tebliğ edilmesi de gerekmektedir. Peygamberliğin ilk etabı Tanrı tarafından seçilmesi, ikinci etabı ise belli bir kavme veya topluluğa gönderilmesidir. Peygamber otoritesini Tanrı'dan almaktadır. Peygamberler, görevleri kendilerine emanet edileni olduğu gibi nakletmek olan elçilerdir (Yeremya 23/8; Haggay 1/13). Yahudilik'te peygamberliğin iki temel şartı Tanrı'dan ilâhî vahyi alması ve aldığı vahyi insanlara tebliğ etmesidir. Yahudilik'te vahyin en kestirme ve en üstün şekli, hiçbir aracı olmaksızın doğrudan Rab Yehova'dan ilâhî vahyi almaktır ki, Yahudi inancına göre vahyin bu şekli sadece Hz. Musa'ya özgüdür. Vahyin diğer bir şekli ise rüyada veya rü'yet (vizyon) halinde vahyin alınmasıdır. Yahudilik'te peygamberler rüya veya rü'yet halinde Rab Yehova ile diyalog kurabilmekte; ilâhî kelam kutsal ruh veya melek aracılığıyla peygambere iletilmektedir.

Yahudi Kutsal Kitabında hakiki peygamberlerin yanında sahte peygamberlerden de bahsedilmekte ve hakiki peygamberin özellikleri şu şekilde belirtilmektedir:

48 Harman, Ö. Faruk, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1995, cilt: IX, sayı: [Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı], s. 127-161.

a. Tebliğinin Doğruluğu (Tesniye 13/1-5)

Hakiki peygamberin Tanrı, ibadet ve ahlâkî vecibeler hususunda söyledikleri şeriata (Tevrat) uygun olmalıdır. Eğer söyledikleri On Emir'den ayrılıyorsa o, Allah adamı değildir. Bu sebeptendir ki Rab Yehova'dan başka ilahlara kulluğu önerenler; yalan, hırsızlık, zina gibi yasak fiilleri tavsiye eden ve yapanlar hakiki peygamber değildir.

b. Verilen Haberlerin Gerçekleşmesi (Tesniye 18/21-22)

Tevrat, hakiki peygamberin bir özelliği olarak verdiği haberin gerçekleşmesini göstermektedir. Eğer bir kişinin gelecekle ilgili verdiği haber gerçekleşirse o hakiki, gerçekleşmezse sahte peygamberdir.

c. Alametler/Mucizeler Göstermesi (Çıkış 4/8)

Peygamberler birtakım alametler de göstermektedirler ancak sadece alametler göstermek, peygamber olmak için yeterli değildir. Yahudi tarihinde hakiki peygamberlerin yanında yalancı peygamberler de çıkmıştır. Yalancı peygamberlerin temel özellikleri Tanrı'nın dışında başka ilahlara kulluğa davet etmeleri ve gelecekle ilgili söylediklerinin gerçekleşmemesidir.

Yahudi inancına göre İbrahim ile başlayan ve Musa ile en mükemmel biçimine ulaşan peygamberlik (Tesniye 34/10-12), M.Ö. V. yüzyılda yaşadığı kabul edilen Malaki ile sona ermiştir. Rabbiler peygamberlik olgusunun sona erişini I. Bet ha-Mikdaş'ın yıkılışına bağlamışlar ve Haggay, Zekarya ve Malaki'nin ölümü ile Kutsal Ruh'un İsrail'den ayrıldığını belirtmişlerdir.⁴⁹ Bu dönemden itibaren yol gösterici ve tebliğci Tanrı adamı figürü yerine dini bilen ve yorumlayan din adamı (rabbi) figürü öne çıkmış; aynı zamanda kurtarıcı Mesih beklentisi gelişmeye başlamıştır.

Yahudilik'te en büyük peygamber hem Tevrat'ın ifadesiyle (Tesniye 34/10-12) hem de Maimonides'in iman esaslarında ifade ettiği gibi Hz. Musa'dır. Ondan önce ise sadece Hz. İbrahim'den nebi diye bahsedilmektedir. Hz. Musa dışında bütün peygamberlere vahiy, melek vasıtasıyla geldiği halde sadece o,

49 Talmud, Sanhedrin 11a, Baba Batra 12a.

Rab Yehova ile yüz yüze görüşmüştür. Hz. Musa sonrası dönemde İsrail oğullarının yönetimiyle, sevk ve idaresiyle meşgul olan ve hâkimler diye adlandırılan toplam on iki kişinin hepsi de peygamberdir. Krallık döneminde Samuel, Gad ve Natan, parçalanma döneminde ise İlya, Elişa ve Azaryahu görev yapan peygamberlerdir. Ahd-i Atik'te kendilerine nisbet edilen yazılar bulunan peygamberlere yazar peygamberler veya kanonik peygamberler denilmektedir. Yazar peygamberler şunlardır: Amos, Hoşea, Mika, İşaya, Obadya, Yoel, Yunus, Tsefanya, Nahum, Habakkuk, Yeremya, Hezekiel, Haggay, Zekarya, Malaki.

Yahudilik'te peygamberlik sadece erkeklere mahsus değildir, kadınlardan da peygamberler gelmiştir ve onlara nevia denilmektedir. Yahudi kutsal kitabında adı geçen beş kadın peygamber, Hz. Musa'nın ablası Miryam (Çıkış 15/20), Debora (Hâkimler 4/4), Hulda (II. Krallar 22/14), Noadya (Nehemya 6/14) ve peygamber İşaya'nın eşidir (İşaya 8/3).

Kur'an'a göre Allah, kıssalarını anlattığı ve anlatmadığı pek çok peygamber gönderdiğini bildirmektedir. İsrailoğulları'na da birçok peygamber gönderilmiştir. Hatta Kur'an'da zikredilen peygamberlerin çoğu İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerdir. Ancak onlar kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamış, bir kısmını da öldürmüşlerdir.

“Biz vaktiyle İsrailoğulları'ndan sağlam bir itaat sözü almış ve onlara birçok peygamber göndermiştik. Ama onlara ne zaman bir peygamber gelmiş ve heva ve heveslerine uymayan bir hüküm getirmişse, onlar bu peygamberlerden bir kısmını yalanlamış, bir kısmının da alçakça canına kıymışlardır” (Mâide 5/70). *“Andolsun ki biz Musa'yı vahye mazhar kıldık; ondan sonra İsrailoğulları'na birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da birçok mucize verdik; ayrıca onu Rubu'l-kudüs ile destekledik. (Ey Yahudiler! Biz size peygamberler gönderirken, siz tuttunuz, bir peygamber ne zaman hoşunuza gitmeyen ayetler/hükümler getirdiyse her defasında küstahça başkaldırdınız; üstelik kimi peygamberleri yalancılıkla suçladınız, kimi peygamberleri de alçakça öldürdünüz”* (Bakara 2/87).

İsrailoğulları, Kur'an'da belirtildiği gibi kendilerine gönderilen peygamberlerin bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmına iftiralarda bulunmuşlar, bazılarını da öldürmüşlerdir. Kur'an onların Hz. Musa'ya eziyet ettiklerini bildirmektedir: *“Ey müminler! Vakti zamanında Musa'ya olmadık eziyetler eden*

İsrailoğulları gibi olmayın. Allah Musa'yı onların itham ve iftiralarından aklatmıştı. Çünkü Musa, Allah katında çok değerliydi" (Ahzâb 33/69).

Kur'an, Hz. Musa'ya kavminin yaptığı eziyetlere dair bazı bilgiler vermektedir. Mesela Allah'ı görmedikçe Musa'ya inanmayacaklarını söylemişlerdir: "Ey Musa! Biz Allah'ı kendi gözlerimizle açıkça görmedikçe sana inanmayacağız demiştiniz" (Bakara 2/55). "İsrailoğulları: Ey Musa! dediler. O güçlü ve zorba halk orada olduğu sürece biz oraya asla adım atmamız. Sen ve Rabbin birlikte gidip onlara karşı savaşın. Biz bu işte yokuz. Şuradan şuraya bir adım bile atmıyoruz" (Mâide 5/24). Bu olay Tevrat'ta da yer almaktadır (Sayılar 13/1-14/45).

Yahudilerin peygamberlerini öldürmelerine dair Kur'an'da şu bilgiler yer almaktadır: "...Bütün bunlar, Allah'ın mesajının gerçekliğini inkâr etmedeki ısrarları ve haksız şekilde peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. Bütün bunlar, isyan etmeleri ve hakkın sınırlarını ihlal etmedeki ısrarlarından dolayıdır" (Bakara 2/61, 91; Âl-i İmrân 3/21, 112, 181; Nisâ 4/155).

Yahudi tarihinde onların bazı peygamberlerini öldürdükleri bilinmektedir. Bu hususa Nehemya 9:26-29'da işaret edilmektedir Bu hem Hz. Yahya kıssasında hem de İncil'de kaydedildiğine göre Hz. İsa'nın yönelttiği şu daha genel ithamda açıkça görülmektedir: "Ey Kudüs! Sen, sana gönderilen peygamberleri öldüren, onları taşıyan Kudüs" (Matta 23/37). Aynı şekilde (Matta 23/34-35), (Luka 11/51) ve (Selanikilere I. Mektup 2/15) Hz. Zekeriya'nın öldürülüşüne atıfta bulunmaktadır.

Yahudiler, İbrani olmayan milletlere gönderilmiş peygamber ve nebilere varlığını kabul etmiş olsalar da kendi peygamberleri dışındakilere iman etmemişlerdir. Zira Yahudilere göre gerek vahyi alış şekilleri gerekse vahyin içeriği bakımından İbrani peygamberlerin konumu diğer milletlerin peygamberlerine göre çok farklıdır. Yahudi geleneğinde İbrani olmayan milletlere gönderilen peygamberler Hz. Musa'dan önce yaşamış olup sayıları da yedi ile sınırlandırılmıştır. Bunlar Bel'am, Be'or, Elişa ben Berahel, Eyub ve üç arkadaşdır.⁵⁰ Medine Yahudileri'nin Hz. Muhammed'e karşı oluşlarının en temel nedeni onların, nebilik kurumunu kendilerine özgü görmeleridir.

50 *Babil Talmudu*, Baba Batra 15b; M. Tarakçı, "Vahiy (Diğer Dinlerde)", *DİA*, XLII, 444.

III. Melek İnancı

Yahudilik'te iman esasları arasında yer almamakla birlikte melek inancı vardır. Bütün Yahudi mezhepleri meleklerin varlığını kabul etmektedir. Saduki mezhebinin meleklerin varlığını reddettiği ileri sürülmekte (Resullerin İşleri 23/8) ancak bu hatalı görüş onların apokaliptik öğretiyi reddetmelerinden kaynaklanmaktadır.⁵¹

Yahudi kutsal kitabında bilgi ve kudrette insandan daha üstün, bir olan Tanrı'ya bağlı, O'nun hizmetinde bulunan, mesajını insanlara iletme ve iradesini yerine getirmede elçilik görevi yapan varlıklardan bahsedilmektedir. Eski Ahid'de bu varlıklar için "mal'akh" kelimesi dışında, "ilâhî varlıklar" anlamında Allah oğulları (Tekvin 6/2, 4; Eyup 1/6; 2/1; Mezmur 82/6; 89/6), Allah'ın veya göklerin yahut yüksekte olanların ordusu (Tekvin 32/1-2; I. Krallar 22/19) mukaddesler (Eyub 5/1; Mezmur 89/5), kudretliler (Mezmur 78/25), ilahlar (Mezmur 82/1) ve kullar (Eyub 4/18) tabirleri de kullanılmaktadır.

İbranice'de "mal'akh" kelimesi elçi anlamına gelmektedir. Yahudi Kutsal Kitabında bu elçi, Tanrı tarafından gönderilmiş tabiatüstü bir varlık olduğu gibi (Tekvin 16/7; 22/11; Çıkış 23/20), Tanrı tarafından gönderilmiş bir insan yani peygamber (Haggay 1/13; İşıya 42/19) veya bir insan adına görev yapan başka bir insan, haberci de (Tekvin 32/3; Hâkimler 9/31) olabilmektedir. Kutsal kitapta geçen her *mal'akh* kelimesi melek anlamında değildir ancak zamanla *mal'akh* kelimesi, Tanrı'nın hizmetinde bulunan tabiatüstü varlıklara tahsis edilmiştir.

Yahudi Kutsal Kitabında çeşitli melek türleri ve isimleri yer almaktadır. Tanah'ın Daniel bölümü ile Eyup kitabı dışında meleklerin ismi zikredilmemektedir. Kutsal Kitapta iki tür melek söz konusudur: Birinci gruptaki melekler, Tanrı'nın verdiği görevi yerine getirirler mesela bir kişiye ilâhî mesajı iletme, geleceğe yönelik bir haberi açıklamak, ilâhî bir kararı uygulamak gibi. Bu melekler, yerine getirecekleri görevlere göre farklı şekillere girerler ve en çok da insan suretine girerler. Bu mesajcı melekler, sadece Daniel kitabında özel isim (Cebrail ve Mikail) ve şahsiyet olarak takdim edilmektedir (Daniel 8/16; 10/13). İkinci tür melekler ise Tanrı'yı çevreleyen semavi maiyyetin üyeleridir ve Tanrı'ya hamdederler. Bunlar serafar (İşıya 6/2), kerubiler (Hezekiel 10/3), hayyot (canlı varlıklar) (Hezekiel 1/5) gibi birçok alt gruba ayrılmışlardır.

51 Bamberger, B. J. v.dğr., "Angels and Angelology", *EJD*, I, 962.; 2e ed. II, 153; Erbaş, A., "Melek", *DİA*, XXIX, 38.

Ruhani varlıklar için Tanrı oğulları anlamında “beney Elohim” veya “beney Elim” (Tekvin 6/4; Eyub 38/7; Mezmur 29/1; 89/6), “mukaddesler” (Mezmur 89/5, 7) isimleri de kullanılmaktadır. Tanrı'nın tahtıyla alakalı melekler için “serafim” (İşaya 6/2), “kerubim” (Hezekiel 10/1, 3) isimleri de yer almaktadır. Diğer taraftan yaptıkları işlere göre de “kişiyi kötülüklerden kurtaran melekler” (Tekvin 48/16) veya “helak edici melekler” (II. Samuel 24/16) şeklinde tasnif de söz konusudur. Ayrıca Tanrı'nın arşının çevresinde bulunan melekler ordusu da vardır (I. Krallar 22/19). Bunların dışında bazı melekler özel isimleriyle ve hiyerarşik düzende anılmaktadırlar. Cebrail (Daniel 8/16, 9/21), Mikail (Daniel 10/13, 21; 12/1) gibi. Meleklerin iki Hezekiel (1/23) veya altı (İşaya 6/2; Hezekiel 10/21) kanatlı olduğu nakledilmektedir.

Kur'an-ı Kerim Yahudilerin bazı meleklerle düşman olduklarını bildirmektedir: “(Ey Peygamber! Onlara) şunu anlat: Kim ki Allah'ın izniyle senin kalbine önceki çağlarda indirilenleri doğrulayan, inananlara bir muştı ve rehber olan bu ilâhî kelâmı indirdiği için Cebrail'e düşmanlık besliyorsa, kim ki Allah'a, O'nun meleklerine, Cebrail ve Mikail de dâbil O'nun elçilerine düşmanlık besliyorsa bilsin ki Allah da hakikati inkâr eden herkese düşmanlık beslemektedir” (Bakara 2/97-98).

Birçok sahih hadise göre Medine Yahudileri'nden bazı bilginler Cebrail'i “Yahudilerin düşmanı” olarak tanımlıyorlardı. Bunun üç sebebi vardı: birincisi Yahudi tarihinin ilk dönemi boyunca başlarına gelen bütün felaket haberlerinin Cebrail tarafından kendilerine aktarıldığını düşünüyorlardı, böylece Cebrail onların gözünde, güzel haberlerin taşıyıcısı ve bu nedenle kendilerinin dostu olarak gördükleri Mikail'in tersine, bir “kara haberci” oldu; ikincisi Hz. Muhammed'e mesaj getirenin Cebrail olduğunun Kur'an'da defalarca tekrarlanmasıydı, hâlbuki Yahudiler yalnızca İsrail soyundan gelen birinin ilâhî vahye mazhar olabileceğini düşünüyorlardı ve üçüncü olarak Cebrail aracılığıyla vahyedilmiş olan Kur'an'ın bazı Yahudi inanç ve davranışlarının şiddetli eleştirileriyle dolu olması ve onları Hz. Musa'nın hakiki mesajına karşı olmakla itham etmesiydi.⁵² İslâmî kaynaklara göre düşmanlıklarının sebebi onun yüzüne şiddet, savaş ve kan dökmek üzere indiğine inanmalarıydı.⁵³

52 Esed, M., *Kur'an Mesajı*, İstanbul 2001, s. 27, dn. 80.

53 İbn Hişâm, *es-Sıretü'n-Nebeviyye*, I, 543.

Yahudi kaynaklarına göre Cebrail, dört melekke (diğerleri Mikail, Rafael ve Uriel) birlikte Tanrı'nın huzurunda onun sol tarafında bulunuyorlardı. Peygamberlere vahiy getiren melek Cebrail'dir. Bir rivayete göre "Yahudiler, Hz. Peygamber'e 'Bize ruh'tan haber ver' dediklerinde Hz. Peygamber Allah adına and vererek ve Allah'ın İsrailoğullarını uğrattığı azap günlerini hatırlatarak, 'Onun Cibril olduğunu bilmiyor musunuz? Bana vahiy getiren işte odur' diye cevap vermiştir. Ancak bu ifadeye rağmen Yahudiler 'Allah şahit ki öyledir fakat o bizim düşmanımızdır. O şiddet ve kan dökmeyi getiren bir melektir. Böyle olmasaydı sana tâbi olurduk' diyerek Cebrail'e düşman olmalarının sebebini yinelemişlerdir".⁵⁴ Yahudilerin Cebrail'e düşman olmalarının çeşitli sebepleri kaynaklarda belirtilmektedir. Buna göre Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin, Hz. Peygamberi zor durumda bırakmak için ruh ve kıyamet gibi konularda sordukları sorulara, Cebrail, vahiy yoluyla cevaplar getirmiş, Tevrat'ta recm ayetinin olduğunu haber vermiş, kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi emrini getirmiştir. Bu sebeple Yahudiler, sırlarını Hz. Muhammed'e ifşa ettiği için Cebrail'i hiç sevmediklerini Hz. Ömer'e ifade etmişlerdir.⁵⁵

Ancak Cebrail ile ilgili bu kabulün, Hz. Muhammed'e ve Müslümanlara yerli-yersiz her konuda muhalefeti tavır haline getiren Medine (ya da Arabistan) Yahudileri'ne özgü olduğu da belirtilmelidir. Zira Talmud'da Cebrail'in Yahudiler lehine olumlu şeyler yaptığına dair bilgiler de mevcuttur. Talmud'da Asurluları helak için gönderilen meleğin Cebrail olduğu belirtilir.⁵⁶ Benzer şekilde Talmud'da Hz. İbrahim'i Nemrud'un ateşinden kurtaran⁵⁷, Hz. Yusuf'u Mısır Aziz'i Potifar'a karşı her daim koruyan⁵⁸, Yahudileri çeşitli kötülöklere karşı kollayan ve savunan⁵⁹ melek yine Cebrail'dir.

Yahudi inancına göre Cebrail, Tanrı'nın sağında, Mikail ise solunda oturmaktadır.⁶⁰ Yahudiler Mikail'in sağlık, afiyet, bolluk, rahmet, bereket ve müjde için indigini kabul ederlerdi. Eski Ahid'in Daniel kitabında Mikail, düşmanlarına karşı Yahudileri koruyan, kollayan, yardım eden, yol gösteren baş

54 Taberi, *Câmi'u'l-Beyân*, II, 320.

55 Taberi, *Câmi'u'l-Beyân*, II, 384.

56 *II. Krallar* 19/35; *Babil Talmudu*, Sanhedrin 95b.

57 *Babil Talmudu*, Pesahim 118'a.

58 *Babil Talmudu*, Sota 13b.

59 *Babil Talmudu*, Yoma 77'a.

60 Ginsberg, L., "Michael and Gabriel", *EJD2*, XIV, 167-168.

melek olarak tanıtılmaktadır.⁶¹ Aynı kabul, Talmud'da da yinelenmiştir.⁶² Mikail aynı zamanda İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkararak, onları şeytanın şerrinden koruyan melek kabul edilmektedir. Yahudi inancında meleklerin kralı kabul edilen Mikail ve Cebrail, ahir zamanda zuhur edecek Mesih'e eşlik edecek ve kötülerle savaşacaklardır.⁶³

IV. Ahiret İnancı

Ahiret inancı Yahudi dininin en karmaşık konularından biridir. Geleneksel Yahudilik'te ahiret inancı doğrudan Yahudi kutsal metinlerine dayandırılmakla birlikte gerek Tevrat'ta gerek Tanah'a ait diğer kitaplarda ahiret konusu, bazı atıfların ötesinde açık ve net olarak yer almamaktadır. Buna karşılık başta yeniden dirilme inancı olmak üzere öteki dünya ile ilgili kavram ve konular, Tanah sonrası Yahudi Apokrif-Apokaliptik yazılarda, Rabbani ve Kabalistik literatürde, Ortaçağ Yahudi teolojisi ve litürjisinde önemli yer tutmaktadır.⁶⁴

Yahudilikte ahiret inancı geç dönemde yazılmış olan apokaliptik karakterli Daniel kitabı (12/2) ile Hezekiel kitabında (37/1-14) kısmen yer almakla birlikte Tevrat'ta açık ve net olmaması antik Yahudi mezhepleri arasında farklı görüşlerin benimsenmesine yol açmıştır. Yahudi kutsal kitabının ilk yorumcularından olan Ferisiler gerek ruhun ölümsüzlüğü gerekse yeniden dirilme inancını bir nevi tartışmasız doktrin olarak ortaya koymuşlardır. Kutsal metni lafzi olarak anlama yoluna giden ve yorum geleneğini kabul etmeyen Sadukiler ise Tevrat'ta yer almadığı gerekçesiyle hem ruhu hem de bedene nispetle ölümden sonraki hayatı reddetmişlerdir.

Ruhun ölümsüzlüğü ve yeniden dirilme inancına dayanan ahiret konusu ilk defa Tanah sonrası Yahudi literatüründe açık biçimde ortaya konup Rabbânî literatürle birlikte Yahudi öğretisinin bir parçası olmuştur. Tanah'ta ahiretle ilgili kullanılan kavramlardan biri, ölümler diyarı anlamındaki Şeol'dür (Şayılar 16/33; Mezmurlar 6/5; İşaya 38/18). Şeol ölüm sonrasında bütün insanların gittiği yer olarak algılanmaktadır. Önceleri iyilerin huzur içinde beklediği, kö-

61 Daniel 10/13-21; 12/1.

62 Babil Talmudu, Yoma 77a.

63 Rothkoff, A., "Michael and Gabriel: in the Aggadah", *EJD2*, XIV, 168-169; Wensinck, A.J., "Mikail", *İA*, VIII, 309.

64 Gürkan, s. 137.

tülerin ise farklı derecelerde azaba uğradığı bir yer olarak nitelenen şeol, daha sonra sadece kötülerin azap gördüğü bir yer kabul edilmiş, bazı apokriflerde ise şeol'un yerini, kötülerin azap çektiği mekân anlamında gehinnom (Cehennem) kavramı almış, iyilerin de ölümden sonra eskatolojik Aden bahçesine (Gan Eden) veya cennete gittiği kabul edilmiştir.

II. Mabed dönemi Apokrif literatüründen Makkabiler kitaplarında Yahudi şehitlerin Tanrı nezdinde ebedî hayata kavuşacakları belirtilmektedir (II. Makkabiler 7/14; IV. Makkabiler 9/8; 17/5). Ruhun ölümsüzlüğü fikri de Süleyman'ın Hikmeti kitabında (3/1-10; 5/15-16) ve filozof Philo'nun eserlerinde görülmektedir.

Mişna ve Talmud'da öteki dünya ve yeniden dirilme kavramları, iman ve kurtuluş prensibi olarak ortaya konmakta, ayrıca Rabbânî literatürde iyiler için mükafat, kötüler için ise ceza yeri olarak cennet (gan Eden) ve cehennem (gehinnom) kavramlarına atıf yapılmaktadır.

Talmud, Midraş ve Rabbânî literatürde ölüm sonrası ruhun durumu, gelecek dünya, Mesihî kurtuluş ve yeniden diriliş ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte ölüm sonrasıyla ilgili şu tespitler yer almaktadır: Ölüm anında ruh, bedeni terk eder fakat ilk on iki ay boyunca, gidip gelmek suretiyle, ceset bozuluncaya kadar onunla irtibatı devam eder. Bu bir yıllık süre günahkârlar için bir arınma dönemidir ve daha sonra iyiler Eden bahçesine (cennet), kötüler ise Gehinnom'a (cehennem) giderler.⁶⁵ Ancak ruhların durumu belirsizdir, bazılarının göre izzet tahtının altında tam bir sessizlik içinde gizlenirler, diğerlerine göre ise tam bir bilinç halindedirler.⁶⁶ Midraş'a göre ölü ile diri arasındaki yegâne fark, konuşabilme özelliğidir. Mesihî kurtuluş günlerinde ruh, Dirilişte yeniden vücut bulmak üzere toprağa dönüşecektir. Dirilecek olanların sadece iyiler olup olmadığı hususu tartışmalıdır. Bazı rabbiler kötülerin, hesaba çekilmek üzere diriltileceklerini, sonra da yok olacaklarını, küllerinin ise iyilerin ayaklarının altına serpileceğini belirtmektedir.

Ölüm sonrası diriliş, Rabbânî ahiret anlayışında esastır ve Ferisiler ile Sadukileri ayıran da budur. Talmud bu konu üzerinde ısrarla durur ve ahirete

65 Şabat 152b-153'a; Tan, Va-yiqra 8.

66 Şabat 152b; Tan, Ber 18b-19a.

inanmayanın gelecek dünyada yerinin olmadığını belirtir.⁶⁷ Siyasi bir ütopya kabul edilen Mesihî krallık konusu ise genişçe tartışılmıştır.

Cennet ve Cehennem çok büyük ve farklı kademelerden oluşan mekânlar şeklinde tasvir edilmektedir. Ne zaman yaratıldıkları ve nerede buldukları konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Yaygın inanca göre dünya yaratılmadan önce yaratılan ya da planlanan cehennem, yerin altında veya semanın üzerinde veya karanlık dağların arkasındadır. Cehennem sadece ceza değil aynı zamanda arınma yeridir. Bir görüşe göre günahı ve sevabı eşit olanlar cehennemde on bir ay süresince arandıktan sonra cennete girebileceklerdir. Yaygın görüş hem İsrail'den hem de diğer milletlerden olan kötülerin cehennemde sadece on iki ay kaldıktan sonra yok olacakları yönündedir. Yahudi ahbine bağlılıklarını ve temel Yahudi öğretisini reddedenler sonsuz azaba uğrayacaklardır. Şabat'a denk gelen günlerde azabın olmayacağı da bazılarınca ileri sürülmektedir.

Yahudilik'teki ahiret inancına göre Yahudilerden kötü olanlar cehennemde sadece on iki ay kalacaklardır. Kur'an, Yahudilerin bu iddialarını şu şekilde yalanlamaktadır: *"İsrailoğulları, sayılı birkaç gün müstesna bize ateş dokunmayacaktır dediler. De ki siz Allah katından bir söz mü aldınız -ki Allah sözünden caymaz- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemlidir. Onlar orada devamlı kalırlar"* (Bakara 2/80-81). Diğer taraftan Yahudiler ahiret hayatının sadece kendilerine ait olacağını, cennete de sadece kendileri ve çocuklarının gireceğini iddia ediyorlardı. Onların bu iddiası Kur'an tarafından reddedilmiş, bu düşüncelerinde samimi iseler ölümü temenni etmeleri istenmiştir: *"(Ey Muhammed, onlara) 'Şayet iddia ettiğiniz gibi ahiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size aitse ve bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü temenni edin (bakalım)' de"* (Bakara 2/94). Talmudik gelenekte "Yahudi olan herkesin gelecek dünyada mutlaka bir payının olacağı" şeklindeki kabul ve iddia, Kur'an tarafından şöyle reddedilmektedir: *"Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır"* (Âl-i İmrân 3/77).

67 Sanhedrin 10, 1.

Cennetin de Aden bahçesi (gan Eden) olduğu ve yeri bilinmemekle birlikte bu dünyada bulunduğu, iyilerin ruhlarının, Mesihî dönemin sonunda gerçekleşecek yeniden dirilme anına kadar burada kalacakları ifade edilmektedir. Öteki dünya ise yeniden dirilme ve ilâhî muhasebe sonrasında iyilerin ve günahından arınanların yeni bir beden ve ruhla sonsuza kadar yaşayacakları nihai mükafat yerini ifade etmektedir.

Reformist Yahudiliğin ileri gelenleri Tanrı'nın merhametiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle cehennem kavramını reddetmişlerdir. Aynı şekilde günümüz liberal Yahudi gruplarının çoğu, cennet ve cehennemin fiziki manada var olduğunu veya olacağını kabul etmemektedirler. Yahudilik'te inanç konusunun dogmatik bağlayıcılığı olmaması ve ahiretle ilgili kavramların muğlak kullanımından dolayı bu tavır, Ortodoks Yahudiler açısından da problem teşkil etmemektedir.⁶⁸

Ahret hayatının başlangıcı olan kabirde azabın olacağı ve fakat bu azabın kendilerine sayılı günler dokunacağına inanan Yahudiler, Yahudi olmayanların daha uzun süre azap göreceğine inanıyorlardı. Hz. Aişe, Hz. Peygambere bir Yahudi kadının kendisine bu şekilde söylediğini haber verince o, Yahudilerin de herkes gibi sorguya tâbi tutulacağını, hatta onlardan suçlu olanların, feryatlarını yer altındaki mahlukatın işiteceği şekilde kabir azabı göreceğini belirtmiştir.⁶⁹

V. Mesih İnancı

Mesih inancı Yahudilerin karizmatik bir kurtarıcı tarafından yabancı boyunduruğundan kurtarılıp Filistin topraklarında dinî ve siyasi bağımsızlık kazanmak suretiyle eski ihtişamlarına kavuşmalarına yönelik inanç ya da doktrini ifade etmektedir. Bu doktrin, İkinci Mabed döneminin sonlarından itibaren Yahudi dininin önemli bir parçası haline gelmiştir.⁷⁰

İbranice *Maşiah* (Mesih) kelimesi yağla meshedilmiş anlamındadır. İlk defa Levililer'de (4/3-5) geçen bu terim başlangıçta peygamber veya kohen tarafından yağlanmak (kutsanmak) suretiyle ya da doğrudan Tanrı tarafından

68 Gürkan, s. 150.

69 Muslim, "Mesâcid" 25; Buḥârî, "Cenâ'iz" 86; "De'avâr" 36.

70 Gürkan, s. 151.

görevlendirilen kral, kohen veya başkohen gibi kişiler için kullanılmıştır. Kelime daha sonra eskatolojik manada “kurtarıcı Mesih” biçimine dönüşmüştür. Hz. Davut’a yapılan ve saltanatının ebediyen devam edeceğini bildiren vaaddan (II. Samuel 7/12-13) sonra Davut zürriyetinin seçilmişliği (II. Samuel 22/51; Mezmurlar 89/35-38) kabul edilmiş ve daha sonra İşıya ve Yeremya, Davut evinden çıkacak bir kralın başa geçeceğini ve saltanatının ihtişamlı olacağını müjdelemişlerdir.

Tarihlerindeki olumsuzluklar ve başka ülkelerin tahakkümü altında kalmaları, diğer taraftan Tanrı’nın seçilmiş kavmi oldukları inancı ve bu nitelene uymayan şartlar ayrıca İran kaynaklı kurtarıcı fikri Yahudilerde, Tanrı’nın ilâhî düzeni yeniden tesis etmek ve Yahudileri, layık oldukları itibara yeniden kavuşturmak için bir Mesih-Kral göndereceği fikrine götürmüş, Mabel’in ikinci kez yıkılması ile Mesihî kurtuluş fikri daha da kuvvetlenmiştir.

Rabbânî literatürde Davut soyundan gelecek olan Mesih, tarihin sonunda İsrail’in düşmanlarını yenmek suretiyle onları esaretten kurtarıp kutsal topraklara ve Tanrı’ya döndürecek, orada Mabel’i tekrar inşa edip İsrail’i, Tevrat öğretisine göre yönetecek ve yeryüzünde Tanrı’nın krallığını kuracak kişi; savaşçı, öğretmen ve peygamber kimliklerini de kendi şahsında toplayan eskatolojik kral olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca “Davut oğlu Mesih” olarak isimlendirilen bu kişiye öncülük etmek üzere Yusuf soyundan gelecek ikinci bir Mesih’ten bahsedilmektedir ki bu ikinci derecedeki mesih figürü daha sonra, Mesihçiliğin modern ve seküler bir versiyonu olarak görülebilecek olan Siyonist hareketin öncüleri için de kullanılmıştır.

Genellikle insan olarak tanımlanan ama tabiatüstü bazı özelliklere de sahip olan Mesih’in, Kudüs’te doğduğu, gökyüzünde gizlendiği, geri dönmek için kurtuluş gününü beklediği ve İsrail hak ettiğinde heybetli bir biçimde bulutların üzerinde geleceği rivayet edilmektedir. Rabbânî literatürde Mesih’in gelişini haber veren birtakım olumsuz gelişmelerin olacağından, Gog ve Magog savaşından, sürgündeki İsrail’in vadedilmiş topraklarda bir araya toplanması ve milletlere hükmetmesinden bahsedilmektedir. Mesih beklentisi özellikle baskı ve zulüm dönemlerinde daha da artmış ve birçok kişi Mesih iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Ebû İsa el-İsfahânî (VII. yüzyıl), İbn Arye (1000), Karâî kohen Solomon (1121) bunlardandır. Yahudi tarihinin en etkili Mesihî hareketi ise Sabatay Sevi adlı bir Osmanlı Yahudisinin, Mesihlik iddiasında

bulunmasıdır (1665). Osmanlı'ya başkaldıran Sabatay Sevi'nin daha sonra görünüşte Müslüman olmasıyla gizli bir şekilde dönüşen bu hareket Sabataycılık adını almıştır. Yahudilere göre Sabataycılık, heretik bir harekettir.

Mesih inancı günümüzde Ortodoks Yahudilik tarafından hala benimsenmemekte, Reformist Yahudilik ise kurtarıcı Mesih figürünü reddetmektedir.

Kaynakça

- Adam, Baki, "Üzeyir", *DİA*, XL, 401-402.
- Altmann, A. "Articles of Faith", *Encyclopaedia Judaica*, (EJD), II, 654-660.
- Atalay, Orhan, "Ahbar ve Ruhbân", *AÜİFD*, Erzurum 2006, sayı: 25, s. 27-33.
- Babil Talmudu*, Sota 13b; Şabat 152b-153a; Tan, Vayiqra 8; Şabat 152b; Tan, Ber 18b-19a; Arakhin 15b; Yoma 77a; Baba Batra 12a ;15b; Sanhedrin 10,1;11a, 21b; 95b; Pesahim 118a.
- Baillet, M. Samaritains, *DBS*, Paris 1991, XI, 774-1047.
- Bamberger, B. J. v.dğr., "Angels and Angelology", *EJD*, I, 962.; 2e ed. II, 153.
- Bonsirven, J. "Judaisme", *DBS*, Paris 1949, IV, 1147-1161.
- Buḥârî, "Cenaiz" 86; "Deavat" 36.
- Cilacı, O. "Ahbâr", *DİA*, İstanbul 1988, I, 486.
- Cothenet, E. Prophetes", *DBS*, VIII, 692-811.
- Dictionnaire Encyclopedique du Judaisme (DEJ)*, "Dieu, Foi, Articles de", "Messie", "Dieu, nom de"; "Prophetes et Prophetie", "Vie Eternelle", Paris 1993.
- Erbaş, A. "Melek", *DİA*, XXIX, 38.
- Esed, M., *Kur'an Mesajı*, İstanbul 2001.
- Gelin, A. "Messianisme", *DBS*, VIII, 1165-1211.
- Ginsberg, L. "Michael and Gabriel", *EJD2*, XIV, 167-168.
- Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik*, İstanbul 2012.
- Harman, Ö. Faruk. "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1995, cilt: IX, sayı: [Prof. Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı], s. 127-161.
- Hirschberg, "Ezra: In the Aggadah", *EJD2*, VI, 653.
- Hirschfeld, H. "Creed (Jewish)", *ERE*, IV, 244-246.
- İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, III, 424.
- İbn Hânel, *Musned*, II/346.
- İbn Ebî Hâtim, *Tefsir*, VI, 1781;

- İbn Hattîm, *et-Tefsîr*, VI, 1781-1782.
- İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 543, 570.
- İbn Keşîr, *et-Tefsîr*, Beyrut 1991, II, 384.
- İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, Kahire 1969.
- Jacobs, L. *A Jewish Theology*, London 1973.
- Kohler, Kofmann - Hirsch, Emil G., "Articles of Faith", *The Jewish Encyclopedia (JE)*, II, 148-152.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Mealî*, DİB Yayınları, Ankara 2015.
- Kutluay, Y., *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, İstanbul 2001.
- Lesetre, A., H., "Messie", *DB*, IV/I, 1032-1034.
- Lesetre, H., "Nom", *Dictionnaire de la Bible (DB)*, Paris 1912, IV/II, 1669.
- Ebû'n-Nîl, M. Abdüsselam, *Benû İsrâ'îl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1988.
- el-Mağribî, Samuel b. Yahyâ, *İfhâmu'l-Yehûd*.
- Mangenot, E. "Prophete", *DB*, V/I, 705-727.
- Mâverdi, en-Nuket, II, 352.
- Muqâtil b. Suleymân, *et-Tefsîr*, II, 167.
- , *Tefsîr-i Kebir*, (çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul 2006, I, 291-292
- Muslim, "Mesacid" 25.
- The Oxford Dictionary of Jewish Religion (ODJR)*, "Creed" md. Oxford 1997, s. 181.
- Öztürk, M., *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, İstanbul 2016.
- Prat, F., "Jehovah (Theodicee)", *Dictionnaire de la Bible*, Paris 1912, III/II, 1235-1243.
- Ramlot., L. "Prophetisme", *DBS*, VIII, 909-1222.
- Rothkoff, Aaron, "Michael and Gabriel: in the Aggadah", *EJD2*, XIV, 168-169.
- Taberî, Camî'u'l-Beyân, II, 320,384; X, 110-111; XI, 409.
- Tarakçı, M., "Vahiy (Diğer Dinlerde)", *DİA*, XLII, 444.
- Tirmizî, "Tefsir" 10.
- Wensinck, A.J. "Mikail", *İA*, VIII, 309.
- Yavuz, Y. Şevki, "Amentü", *DİA*, Ankara 1991, III, 28.
- Yurdagür, M., "Tâgûr", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 372.
- , "Cibt", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 520.